

Licht Verstandelijke Beperking en het strafrecht: de jeugdofficier van justitie

Een handreiking voor het openbaar ministerie voor de
bejegening van verdachte jongeren met een LVB



Licht Verstandelijke Beperking en het strafrecht: de jeugdofficier van justitie

Een handreiking voor het openbaar ministerie voor de
bejegening van verdachte jongeren met een LVB

Colofon

Auteurs: Hendrien Kaal en Paula Bouhaj - Vrij

Met dank aan de geïnterviewde medewerkers van het openbaar ministerie, (kinder-)rechters, (jeugdrecht-)advocaten, jeugdreclasseringswerkers en medewerkers van de raad voor de Kinderbescherming, de meelezers van het OM, Inge Buijs en Vera Magielsen (studenten Hogeschool Leiden) en Matthijs Verzaal en Nynke Siccama (werkzaam voor het lectoraat 'LVB en risicovol gedrag') die allen een inhoudelijke bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van deze handreiking.

Deze handreiking is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Beeld: Ministerie van Justitie en Veiligheid

Versie 1.0 © Hogeschool Leiden, 2020.

Alle rechten voorbehouden. De handreiking mag alleen in zijn geheel en zonder wijzigingen worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt en mag niet voor winst worden verkocht.

Inhoudsopgave

1. Wat is een licht verstandelijke beperking?	7
2. Hoe herken je jongeren met een LVB?	14
3. Hoe ga je om met jongeren met een LVB?	20
4. Specifieke momenten en moeilijkheden	28
A. Rondom het onderzoek	28
B. Afstemming met ketenpartners	31
C. Aandachtspunten bij de afdoening van strafzaken	33
D. De omgang met jongeren met een LVB tijdens de zitting	39
E. Informatie aan uitvoerende instantie	52
5. Extra informatie	53
Bijlage	54

Waarom een handreiking?

De groep mensen met een licht verstandelijke beperking (verder te noemen: LVB) in de samenleving krijgt steeds meer aandacht. De indruk bestaat dat er een groeiende groep mensen is die niet meer meekomt in de steeds complexere maatschappij. Binnen verschillende werkvelden groeit het besef dat deze groep wordt overvraagd en dat het bieden van een passende bejegening van belang is voor alle betrokkenen.

Onder andere binnen de strafrechtketen is sprake van een oververtegenwoordiging van mensen met een LVB. Hoewel de exacte prevalentie niet bekend is, zijn er signalen dat mensen met een LVB een verhoogd risico lopen op zowel dader- als slachtofferschap. Dit geldt ook voor jeugdigen met een LVB. Zo lijkt meer dan een derde van de jeugdigen in de justitiële opvang en behandelinstellingen een IQ te hebben onder de 85. Ook onder bijvoorbeeld jeugdigen met een jeugdreclasseringsmaatregel wordt het percentage met een IQ onder de 85 groter geschat dan verwacht mag worden op basis van de normaalverdeling. Doordat een LVB lastig te herkennen is, bestaat het risico op onbegrip, overvraging en het incorrect duiden van gedrag. Dit kan bij mensen met een LVB stress en gedragsproblemen opleveren. Ook kan het recidive en secundaire victimisatie in de hand werken.

Binnen de strafrechtketen is steeds meer oog voor mensen met een LVB. Het is niet alleen belangrijk dat een LVB bij jeugdigen tijdig wordt herkend en erkend, maar ook dat de diverse betrokken professionals weten hoe vorm te geven aan een passende communicatie en ondersteuning. Gezien de kwetsbaarheid van de doelgroep vraagt deze immers om een specifieke aanpak. Een passende bejegening kan frustratie en onbegrip bij jongeren voorkomen en de kans vergroten op waarheidsvinding en een 'eerlijk proces' voor mensen met een LVB. Bewustwording met betrekking tot het onderwerp LVB is ook bij het OM een belangrijke stap, die door sommige parketten al gezet is in pilots en door het organiseren van scholing.

Deze handreiking is bedoeld om officieren van justitie specifieke kennis en handvatten te bieden die kunnen helpen bij de totstandkoming van een passende bejegening in strafzaken met jongeren met een LVB. Hiervoor wordt eerst ingegaan op wat een LVB is. Daarna wordt meer algemene kennis gegeven over het herkennen en bejegenen van mensen met een LVB. Ten slotte wordt ingegaan op een aantal specifieke momenten in het werk van de officier van justitie waar aanpassing aan een mogelijk aanwezige LVB gewenst en soms vereist is om de rechten van jongeren zoveel mogelijk te waarborgen en recidive zoveel mogelijk te verminderen.

1. Wat is een licht verstandelijke beperking?

We spreken van een licht verstandelijke beperking (LVB) als er sprake is van:

- een IQ tussen de 50 en 85;
- beperkt sociaal aanpassingsgedrag op verschillende levensgebieden;
- een levenslange beperking die is ontstaan voor het 18^e levensjaar.

Definitie en omvang van de problematiek

- Vaak wordt bij een LVB gedacht aan een laag IQ. Het sociaal adaptief vermogen (ook wel: sociaal aanpassingsgedrag) is echter ook een belangrijk aspect. Mensen met een LVB ervaren niet alleen problemen op conceptueel niveau (begrip van taal, cijfers en tijd), maar ook in sociale en praktische vaardigheden (huishouden, OV, werk en zelfverzorging).
- Vaak hebben mensen die moeite hebben op het gebied van taal en redeneren (verbaal IQ), ook moeite met inzicht, planning en uitvoering (performaal IQ). Mensen met een LVB zijn verbaal vaak iets sterker dan performaal, hetgeen gemakkelijk leidt tot overschatting.
- Een LVB is een blijvende beperking. Het is geen ziekte die kan overgaan. Mensen met een LVB kunnen leren omgaan met hun beperking, maar vormen een kwetsbare groep en zullen altijd een zekere mate van ondersteuning nodig hebben op verschillende leefgebieden. Er wordt soms dan ook wel gesproken van 'levenslange en levensbrede' ondersteuning.
- Er is onduidelijkheid over de omvang van de groep mensen met een LVB. Op basis van de normaalverdeling kan worden gezegd dat naar schatting 16% van de mensen in Nederland een IQ heeft beneden de 85 (figuur 1). Dit is gelijk aan circa 2,7 miljoen mensen.
- Niet al deze mensen ervaren ook problemen in het sociaal adaptief functioneren. Sociaal aanpassingsgedrag is lastig te meten, waardoor er slecht zicht is op hoe groot deze groep is. Zo'n 100.000 mensen met een LVB maken gebruik van specialistische zorg; onbekend is hoe groot de groep is die geen gebruik maakt van zorg. Duidelijk is dat dit om een grote groep gaat (zie ook figuur 3).

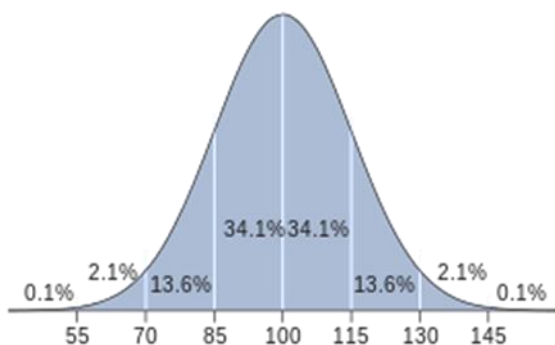
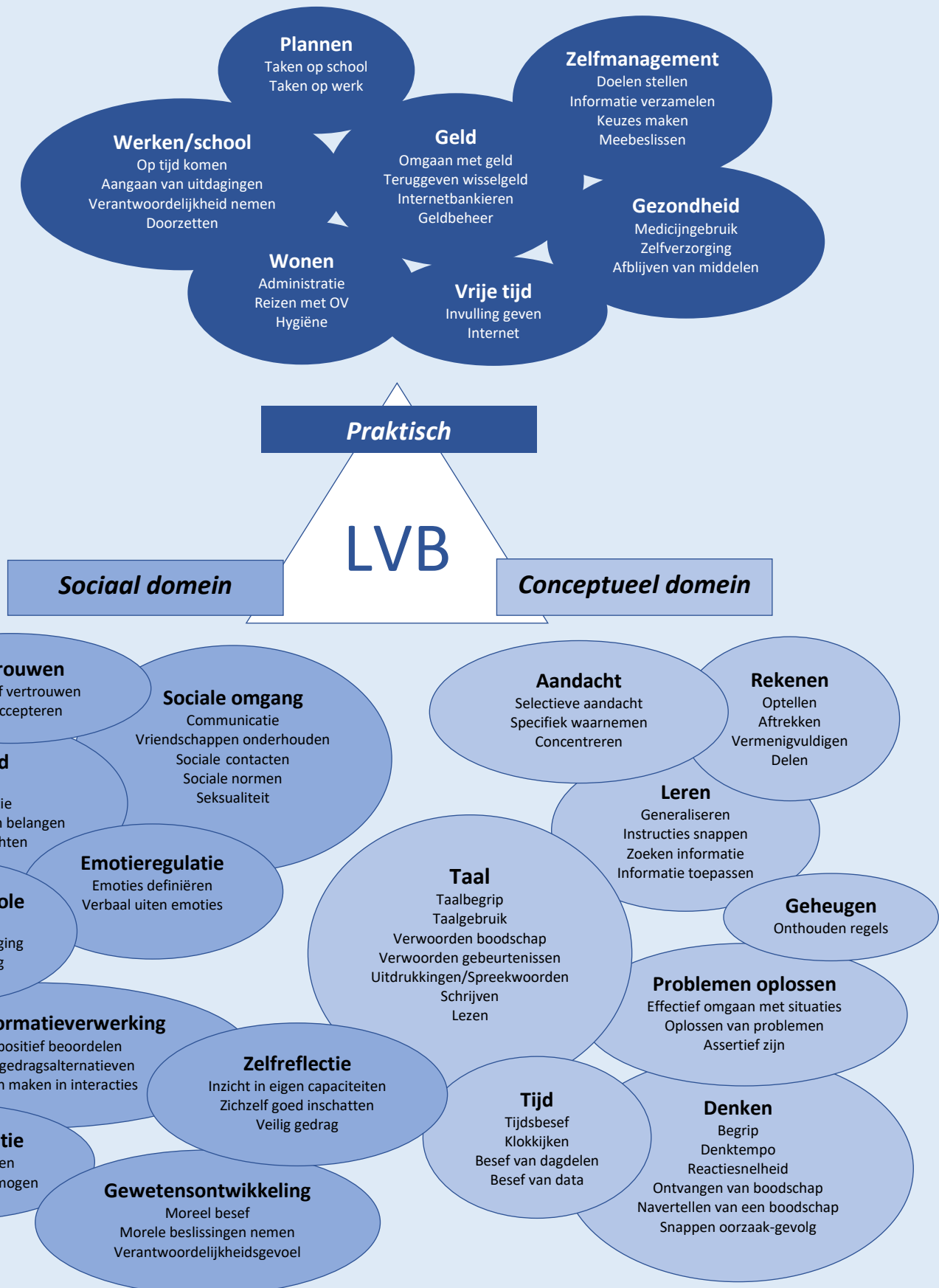


Fig. 1 De verdeling van IQ onder de bevolking.

Waar kunnen mensen met een LVB moeite mee hebben?

Mensen met een LVB kunnen problemen ervaren op verschillende domeinen. Onderstaande figuur geeft een illustratie van waar iemand met een LVB zoal moeite mee kan hebben. Dit is geen uitputtende opsomming, maar geeft een idee van de breedte van de problematiek. Het is belangrijk om alert te zijn op deze problemen in de bejegening van mensen met een LVB, bijvoorbeeld om overvraging te voorkomen.



Kenmerken van een LVB

- Bij jongeren met een LVB loopt de ontwikkelingsleeftijd achter op de kalenderleeftijd. Het cognitieve vermogen van een jongvolwassene met een LVB is vaak vergelijkbaar met dat van een kind van 6 tot 12 jaar. De sociaal-emotionele ontwikkeling loopt hier vaak nog op achter en kan vergelijkbaar zijn met die van een peuter of kleuter (figuur 2).
- Jongeren met een LVB zijn door deze ontwikkelingsachterstand bijvoorbeeld meer op zichzelf gericht, hebben minder controle over hun emoties, denken meer zwart-wit, leven en denken meer in het hier en nu en hebben meer moeite met het inleven in een ander. Zij hebben minder abstractievermogen, waardoor ze meer geneigd zijn feiten en meningen door elkaar te halen en zich minder bewust zijn van de achterliggende belangen van wat anderen zeggen.
- Ook hebben zij vaker medische problematiek, wat deels te maken heeft met gebrekkige zelfzorg en moeite met bepalen of je wel of niet naar de dokter moet gaan. Ook hebben zij vaker faalangst en een gevoel van wantrouwen, zowel in zichzelf als in hun omgeving. Zij hebben meer moeite met het ontwikkelen van een positief zelfbeeld doordat ze minder aansluiting vinden bij hun omgeving, minder succeservaringen opdoen en langer afhankelijk blijven van anderen.
- Een LVB gaat verder vaak samen met problemen op verschillende gebieden. Verschillende kenmerken van een LVB (neiging tot risicovol gedrag, beïnvloedbaarheid, beperkt inzicht in oorzaak-gevolg) leiden er bijvoorbeeld toe dat mensen met een LVB vaker slachtoffer worden, in aanraking komen met justitie of financiële problemen hebben.

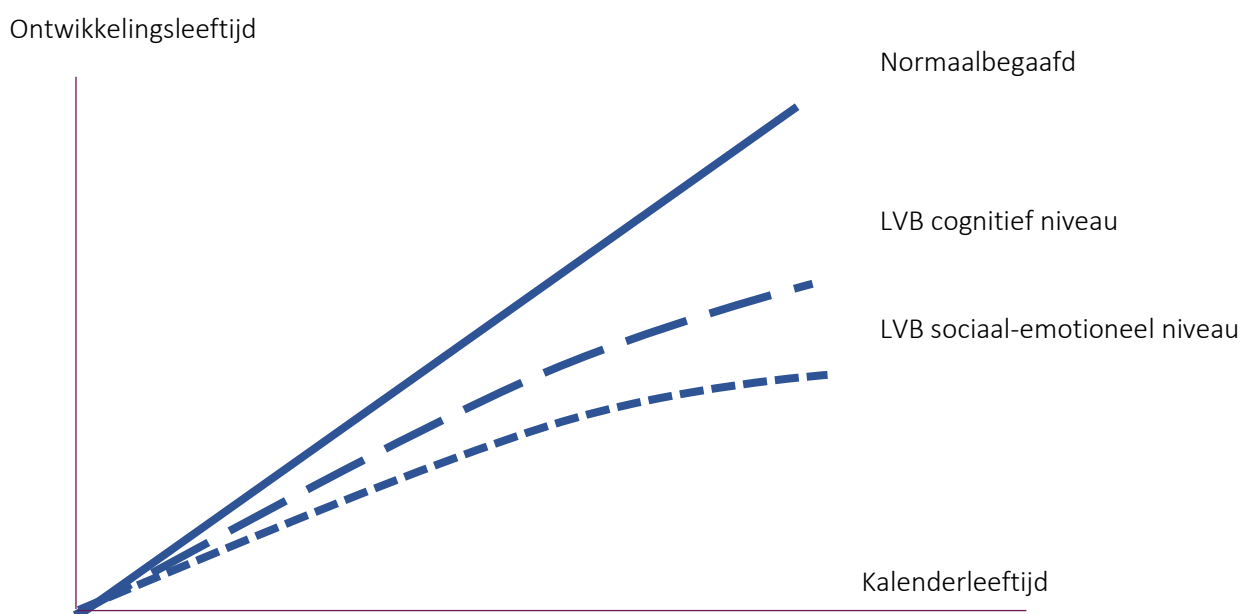


Fig. 2 De ontwikkelingsleeftijd van iemand met een LVB loopt achter op de kalenderleeftijd.

Een LVB is geen....

- Een LVB is geen psychiatrische stoornis. Er zit soms wel overlap in de problemen waar iemand met een LVB en iemand met een psychiatrische stoornis tegenaan loopt. Er zijn ook mensen met een combinatie van een LVB en psychiatrische problematiek, of met een combinatie van een LVB en verslavingsproblematiek. Door deze combinatie kan één van de problematieken onderbelicht blijven (zie hieronder).
- Een LVB moet niet verward worden met autisme. Hoewel er overlap zit in de problemen waar mensen met een LVB en mensen met autisme tegenaan lopen en een belangrijk deel van de mensen met autisme ook een verstandelijke beperking heeft, zijn LVB en autisme niet hetzelfde. Om op de juiste manier af te stemmen op mensen met (een van) beide beperkingen, is het belangrijk om het onderscheid te maken.
- Een LVB verschilt wezenlijk van leerproblematieken zoals dyslexie. Hoewel mensen met een LVB vaak moeite hebben met lezen en schrijven, lopen zij meestal tegen meer dingen aan. Leeren en leesproblemen hoeven bovendien niet het gevolg te zijn van verminderde intelligentie.

LVB en psychische problemen

- Hoewel een LVB geen psychiatrische stoornis is, vormen jongeren met een LVB door een combinatie van LVB-gerelateerde risicofactoren, een gebrekkig aanpassingsvermogen en maat-

schappelijke problemen waar zij tegenaan lopen een kwetsbare groep voor het ontwikkelen van psychische en psychiatrische problematiek. Zo komen psychiatrische stoornissen bij jongeren met een LVB drie tot vier keer zo vaak voor als bij jongeren zonder een LVB.

- Door de mogelijke overlap tussen de problemen van mensen met een LVB en mensen met een psychiatrische stoornis kan er sprake zijn van 'overlabelling'. Hierbij worden symptomen van een LVB - zoals impulsief gedrag, een lage sociaal-emotionele ontwikkeling en gebrekkige probleemoplossende vaardigheden - ten onrechte gezien als psychiatrische problematiek. Ook kan juist sprake zijn van 'onderlabelling'. Psychiatrische problematiek wordt dan niet herkend, bijvoorbeeld doordat iemand met een LVB deze problematiek zelf niet herkent of erkent. Het is belangrijk dat het onderscheid gemaakt wordt tussen psychiatrische problematiek en een LVB. Een LVB kan niet worden behandeld (hoewel iemand met een LVB wel nieuwe vaardigheden kan ontwikkelen), maar voor psychiatrische problematiek kan wél naar een geschikte behandeling worden gezocht

LVB en gezinsproblematiek

- De mate waarin mensen met een LVB problemen ervaren, hangt sterk af van de context waarin zij opgroeien. Veel van hen groeien op in zogenaamde multiprobleemgezinnen waarin problematieken zoals verslaving, schulden, mishandeling en misbruik vaker voorkomen dan in andere gezinnen. Bovendien hebben ouders binnen deze gezin-

nen zelf ook vaker een LVB. Zij zijn vaak minder goed in staat aan te sluiten bij het ontwikkelingsniveau van hun kind en missen vaker de juiste opvoedingsvaardigheden of zijn onvoldoende sensitief en responsief naar hun kind. Kinderen worden binnen deze gezinnen daardoor vaker niet voldoende gestimuleerd in hun ontwikkeling, wat de kans vergroot om een LVB te ontwikkelen of in stand te houden. Bovendien geldt voor gemiddeld begaafde kinderen met ouders met een LVB vaak dat zij zich proberen aan te passen, met alle gevolgen van dien.

- Bij mensen met een LVB is vaker sprake van een minder veilige hechting. Zij lopen een groter risico om een hechtingsstoornis te ontwikkelen. Ook krijgen kinderen met een LVB vaker te maken met verwaarlozing en mishandeling. Dergelijke opvoed- en opgroei-problemen vergroten de kans op het ontwikkelen van psychiatrische problematiek, crimineel gedrag, verslaving en financiële problematiek op latere leeftijd. Omdat de bestaande problemen op die manier als het ware worden doorgegeven naar de volgende generatie, spreekt men binnen deze gezinnen van intergenerationele problematiek.

LVB en crimineel gedrag

- Mensen met een LVB zijn als verdachte oververtegenwoordigd binnen de strafrechtketen. Het is echter lastig om eenduidige cijfers te geven over de exacte omvang van de groep mensen met een LVB.
- Hoewel er geen direct verband bestaat tussen LVB en criminaliteit, maken kenmerken van mensen met een LVB wel dat zij een verhoogd risico lopen om in

aanraking te komen met justitie. Voorbeelden van kenmerken die kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van crimineel gedrag en vaker voorkomen bij mensen met een LVB zijn een beperkt inzicht in oorzaak en gevolg en consequenties op de lange termijn, een lage impulscontrole en minder inlevingsvermogen. Mensen met een LVB zijn gevoeliger voor groepsdruk en meer beïnvloedbaar, waardoor zij makkelijker voor iemands karretje te spannen zijn. Andere risicofactoren zijn een gebrek aan dagbesteding, een minder goede vrijetijdsbesteding, een slechte woonomgeving, een lage sociaal-economische status en een gebrek aan pro-sociale rolmodellen. Daarnaast zijn er vaak minder beschermende factoren, zoals nauwe banden met anderen en geïnternaliseerde normen en waarden.

- De lastige herkenning van een LVB zorgt er bovendien voor dat mensen met een LVB vaker worden overschat door hun omgeving. Zij doen daardoor meer faalervaringen op en hebben vaker een laag zelfbeeld. De frustratie, kwetsbaarheid en soms zelfs psychische stoornissen die daaruit kunnen ontstaan vergroten de kans dat mensen met een LVB in aanraking komen met justitie.
- Ook maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden mogelijk het verband tussen een LVB en crimineel gedrag. De toenemende individualisering en de steeds complexer wordende samenleving doen een groot beroep op zelfredzaamheid. Ook treft de afnemende tolerantie met betrekking tot onaangepast en overlastgevend gedrag en de toename van de behoefte tot repressie en vergelding misschien wel vooral deze groep.

“De groep jongeren met een LVB die bij ons terechtkomt is heterogeen. Kenmerkend is de groep jongeren die het criminele gedrag ‘overkomt’. Ze handelen impulsief, doen dingen om erbij te horen of staan op de uitkijk zonder dat ze doorhebben dat ze iets doen dat niet mag. Maar dat geldt niet voor alle jongeren met een LVB. Zo is er ook een groep jongeren die meer berekend zijn. Zij plegen bijvoorbeeld delicten om aan geld te komen. Sommigen zijn ‘verhard’ en ‘beschadigd’ en plegen geweldadige feiten.”

Jeugdreclasseringswerker

- Bovendien lijkt de pakkans groter in het geval van daders met een LVB. Zij zijn zich vaak minder bewust van de consequenties van hun gedrag. Mensen met LVB blijven bijvoorbeeld vaker bij de plaats van het delict (in de buurt) staan zonder te beseffen dat dat kan resulteren in opgepakt worden.
- Jongeren met een LVB zijn niet alleen vaker *dader*, maar ook vaker *slachtoffer* zijn van crimineel gedrag dan mensen zonder LVB, en dat de scheidslijn tussen slachtofferschap en daderschap soms dun is. Kenmerken van mensen met een LVB die hen tot een gewild slachtoffer maken, zoals gevoeligheid voor groepsdruk en beïnvloeding, moeite met het doorzien van kwade bedoelingen van de ander, en minder inzicht in oorzaak-gevolg relaties, kunnen er mede toe leiden dat zij worden meegezogen in crimineel gedrag. Soms is ook moeilijk te onderscheiden of er sprake is van daderschap of slachtofferschap. De risicofactoren voor slachtofferschap komen deels overeen met risicofactoren voor daderschap. Het komt dan ook niet zelden voor dat een

dader in een andere zaak slachtoffer is (geweest).

LVB en middelengebruik

- Mensen met een LVB worden in toenemende mate als risicogroep gezien voor problematisch middelengebruik (m.n. van alcohol en cannabis). Gebruik lijkt vaker voor te komen onder delinquenten met een LVB en delinquent gedrag van mensen met een LVB wordt vaker in verband gebracht met gebruik. Het lijkt erop dat dit te maken heeft met het grotere aantal risicofactoren dat mensen met een LVB kenmerkt. Met name beïnvloedbaarheid lijkt een belangrijke rol te spelen bij het beginnen met gebruiken door mensen met een LVB. Het continueren van gebruik lijkt vaker te maken te hebben met de omgang met stress, het vergeten van problemen en zelfmedicatie.
- Het ziet ernaar uit dat de toenemende maatschappelijke participatie van mensen met een LVB hen niet alleen meer kansen geeft, maar hen ook vatbaarder maakt voor risico's en gevaren. Middelengebruik kan het doel hebben om aansluiting te vinden, zelfstandigheid te uiten of om te gaan met problemen en overvraging. Door een tekort aan inzicht en oplossingsvaardigheden overzien zij bovendien minder goed de gevolgen van gebruik op hun gedrag.

“Ik wilde [de overval] eigenlijk niet meer [plegen]. Maar ik kon geen ‘nee’ meer zeggen tegen die andere jongen, want ik had al gezegd dat ik het zou doen. En hij gaf me het wapen en zei dat ik naar binnen moest gaan. Ik wist niet dat het zo uit de hand ging lopen.”

Jeugdige met LVB

De ondersteuningsbehoefte van jongeren met een LVB

- Vrijwel alle jongeren met een LVB hebben soms ondersteuning nodig, ook al is deze behoefte niet altijd zichtbaar. De groep jongeren met een LVB is een zeer heterogene groep. De moeilijkheden die zij kunnen hebben zijn zeer divers. Sommige jongeren hebben dan ook meer ondersteuning nodig dan andere. De mate van benodigde hulp en steun hangt niet een-op-een samen met het IQ.
- Slechts een klein gedeelte van de mensen met een LVB ontvangt gespecialiseerde zorg (figuur 3). Mensen met een LVB hebben vaak de neiging zichzelf te overschatten en zorg te vermijden. Ook zijn er veel mensen met een LVB die (incidentele) hulp ontvangen uit andere sectoren, afhankelijk zijn van hun netwerk, op een wachtlijst staan voor gespecialiseerde zorg of het zelf proberen te redden.
- Zonder passende professionele of informele ondersteuning van derden lopen jongeren met een LVB vaak vast. Dat wil niet zeggen dat deze ondersteuning altijd even zwaar hoeft te zijn. Wel belangrijk is de realisatie dat een LVB niet iets is dat even kan worden opgelost. Als met ondersteuning een stabiele situatie gecreëerd is, zorgt het weghalen van die steun er vaak voor dat het kaartenhuis na korte tijd weer in elkaar stort. Om dat te voorkomen moet vooruit worden gedacht en moet worden ingezet op het creëren van blijvende steun.
- Veel mensen met een LVB komen op volwassen leeftijd wel in wat rustiger vaarwater. Zij vinden hun plek in de maatschappij en ontwikkelen een netwerk dat hen ondersteunt. Dat betekent niet dat het hen geen moeite kost om aangehaakt te blijven en dat zij niet regelmatig overvraagd worden. Ook voor volwassenen met een LVB is het erg belangrijk dat hun omgeving rekening houdt met hun behoeften.

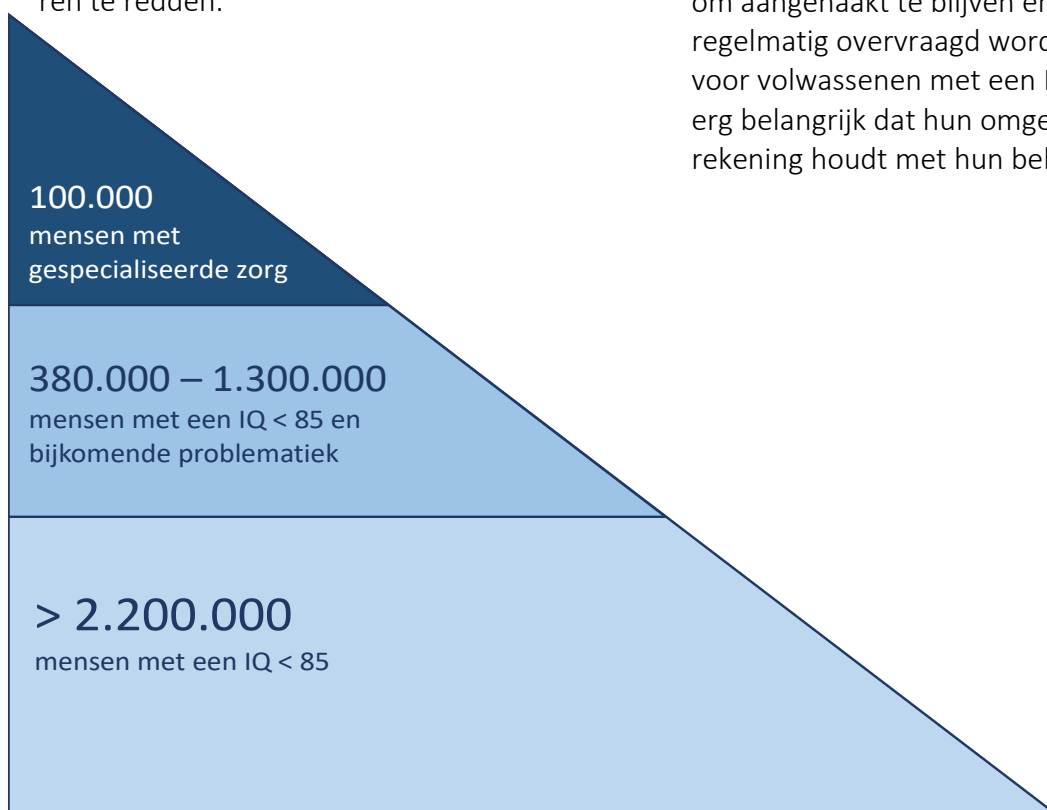


Fig. 3 Veel mensen met een LVB ontvangen geen (gespecialiseerde) zorg in Nederland.

2. Hoe herken je jongeren met een LVB?

“De presentatie van sommige jongeren met een LVB is nogal mondig, streetwise of gewoon buitengewoon brutaal; deze manier van presenteren zorgt vaak voor overschatting.”
Gedragswetenschapper

- De reguliere aanpak binnen het jeugdstrafrecht sluit niet altijd aan op de mogelijkheden van jongeren met een LVB. Herkenning van de problematiek kan helpen om passende benadering te kiezen. De herkenning van een LVB is echter moeilijk. Meestal zijn er geen uiterlijke kenmerken of vaste gedrags- of persoonlijkheidskenmerken die jongeren met een LVB onderscheiden van anderen. Ook bestaat er een grote diversiteit in problematiek onder jongeren met een LVB, zoals al eerder naar voren kwam.

“Herkenning is zo moeilijk doordat de één met een LVB de ander niet is. Je hebt van die gasten die heel streetwise zijn, echt wel zelf hun boontjes kunnen doppen en best nog wat in hun mars hebben. Maar je hebt ook van die jongens bij wie je alle zeilen bij moet zetten omdat ze gewoon niet de sociale vaardigheden hebben, niet de kennis en vaak ook nog een persoonlijkheidsstoornis. Er valt nog wel wat te winnen op het gebied van zowel herkenning als erkenning.”

Reclasseringswerker

- Herkenning wordt nog verder bemoeilijkt doordat jongeren met een LVB hun best doen om hun beperkingen te verbloemen, bijvoorbeeld door zichzelf te overschreeuwen, door ‘streetwise’ gedrag en gekopieerd taalgebruik, zoals hulpverleningsjargon. Het komt ook vaak voor dat jongeren met een LVB doen alsof ze iets begrepen hebben terwijl dat niet zo is. Daarnaast wordt de eigen beperking door jongeren met een LVB vaak niet onderkend of geaccepteerd.

“Jeugdigen met een LVB hebben vaak moeite met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken: ze zeggen dan bijvoorbeeld dat de kleur van de muts niet klopt. Terwijl ze zojuist hebben aangegeven dat de rest van het verhaal van de overval juist is.”
Kinderrechter

- Een LVB uit zich in verschillende gedragingen. Op de volgende pagina staat een lijst met kenmerken die kan helpen bij het herkennen van een LVB. Geen van deze gedragskenmerken is echter onderscheidend voor een LVB: het gaat om het samengaan van verschillende kenmerken. Ook zijn de uitingen niet bij iedereen hetzelfde: zo kan de één zich overschreeuwen, terwijl de ander zich juist terugtrekt in het sociale contact.

Tips voor herkenning (uit hoofdstuk van J. Roos in 'Beperkt in de Keten', 2017)

Taal, begrip en communicatie

- Niet begrijpen van ingewikkelde woorden of abstracte begrippen.
- Verkeerd gebruik van uitdrukkingen, spreekwoorden of gezegdes (letterlijk nemen).
- Niet begrijpen van cynisme of humor, grapjes van kinderlijk niveau.
- Opvallende fouten in het taalgebruik waaruit blijkt dat men niet precies begrijpt wat de woorden eigenlijk betekenen.
- Overmatig gebruik van clichés.
- Niet kunnen terug vertellen wat net is uitgelegd of dat alleen in precies dezelfde bewoordingen kunnen doen.
- De plank veelvuldig mislaan.
- Wat langer dan normaal nodig hebben voordat men reageert op vragen.
- Steeds dezelfde vragen stellen of zichzelf steeds herhalen.
- Geen structuur in een verhaal, breedsprakigheid of juist niet.
- Verzanden in (onbelangrijke) details.
- Verwarring over data, tijden en/of chronologie.
- Inconsistente informatie over gebeurtenissen en/of het verleden.
- Moeite met oorzaak-gevolg verbanden.

Gedrag

- Moeite met klokkijken, lezen of schrijven. Of dit omzeilen. Eenvoudige rekensommen lukken niet en vermenigvuldigen en delen zijn vaak te moeilijk. De teruggave van wisselgeld in winkels kan men niet volgen.
- Moeite met concentreren.
- Moeilijk leren binnen school en daarbuiten.
- Kinderachtige belevingswereld (hobby's, televisieprogramma's).
- Moeite hebben om meerdere dingen tegelijk te doen (koffiezetten en tegelijkertijd vragen beantwoorden).
- Weinig tot geen zelfreflectie en slecht inzicht in de consequenties van handelen.
- Externaliseren: schuld van wat er misgaat buiten zichzelf leggen.
- Voorkeur voor repeterende zaken, veilige en herkenbare dagelijkse dingen.

Emotioneel

- Veel stress.
- Faalangst, negatief over zichzelf denken.
- Impulsief gedrag: eerst doen dan pas denken.
- Ongeremdheid in emoties, weinig rekening houden met mate van gepastheid in de situatie.

Sociaal

- Beperkt sociaal netwerk; weinig vrienden en beperkt contact met leeftijdsgenoten.
- Niet onthouden of begrijpen van (impliciete) sociale regels, waardoor ongepast gedrag.
- Foutief hanteren van sociale omgangsregels (wijze van begroeten, koffie aanbieden, rekening kunnen houden met anderen).
- Kopiëren van het gedrag van anderen.
- Distantieelheid (op ongepaste momenten).

Context

- Speciaal of praktijkgericht onderwijs gevolgd op (Z)MLK niveau. Soms regelmatig van school gewisseld, vervolgonderwijs niet afgemaakt of dubblures.
- Ongunstige maatschappelijke omstandigheden.
- Afhankelijk van ondersteuning door anderen.

Het belang van herkenning van een LVB

- Door de moeilijke herkenning bestaat het risico dat jongeren met een LVB worden overvraagd en te hoge eisen stellen aan zichzelf. Dit kan voor chronische stress zorgen en op den duur psychische en gedragsproblemen, waaronder crimineel gedrag, in de hand werken. Herkenning kan voorkomen dat jongeren met een LVB worden overvraagd.
- Herkenning kan leiden tot het aanpassen van de communicatie met en de bejegening van jongeren met een LVB, juist ook als zij al over de schreef zijn gegaan. Vaak komen deze aanpassingen neer op het versimpelen, concreet maken, structureren, doseren en herhalen van een boodschap. Ook duidelijkheid en positieve bekrachtiging omtrent gedrag blijken goed te werken. In het volgende hoofdstuk wordt hier uitgebreider op ingegaan.
- Voor het horen van een verdachte is herkenning van belang om drie redenen: om te besluiten of de inzet van een gespecialiseerde verhoorder nodig is, om te besluiten of het verhoor audiovisueel moet worden opgenomen en om rekening te kunnen houden met specifieke risico's met betrekking tot de waarheidsvinding bij het verhoor (zie ook pag. 30).
- Herkenning kan ook helpen bij het correct duiden van gedrag dat iemand laat zien. Zo helpt het om in te zien dat de ander soms wel wil voldoen aan de verwachtingen, maar dat dit simpelweg niet lukt. Herkenning maakt bovendien de inzet van passende interventies en gespecialiseerde hulpverlening mogelijk en draagt daardoor bij aan het vergroten van de kans dat iemand met een LVB geholpen wordt op een manier die aansluit bij zijn of haar ontwikkelingsniveau.
- Mensen kunnen door omstandigheden (stress, middelengebruik) ook tijdelijk functioneren op het niveau van een LVB. Hoewel we dan strikt genomen niet spreken van een LVB stelt dit grotendeels wel dezelfde eisen aan de communicatie en bejegening.

Dennis (15) werd verdacht van diverse strafbare feiten die hij gepleegd had tijdens zijn verblijf in de gesloten jeugdzorg. Het ging om heling, mishandeling van een agent en een poging om het dienstwapen van een agent te bemachtigen terwijl hij probeerde de gesloten jeugdzorg te ontvluchten. Op het moment dat de JR in beeld komt, weet het behandelteam zich geen raad meer. Dennis verblijft grote dagdelen in de isoleercel vanwege de angst voor zijn agressie tegen zichzelf en anderen. Eerdere plaatsingen in open instellingen en het netwerk liepen ook snel fout. Diagnostiek laat dan zien dat Dennis een IQ heeft van 55 en op sociaal-emotioneel vlak functioneert op het niveau van een kind van maximaal 18 maanden. Besloten wordt om Dennis op basis van een RM door te plaatsen naar een gespecialiseerde zorginstelling voor mensen met een verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen. Het lukt de JR-werker om de betrokken partijen (OM, rechtbank, RvdK) ervan te overtuigen dat Dennis niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor zijn handelen en niet naar de zitting hoeft te komen omdat dit hem hopeloos zou overvragen. Dennis wordt schuldig bevonden, maar zonder strafoplegging, en de behandeling wordt voortgezet. Een duidelijke afname van agressieincidenten is zichtbaar en de angst voor zijn gedrag neemt af.

Hoe wordt een LVB vastgesteld?

- Voor het stellen van een diagnose LVB wordt in de praktijk doorgaans gebruik gemaakt van een *intelligentietest*. In Nederland wordt vaak gebruik gemaakt van de Wechsler-testen (WISC, WAIS). Uit deze testen volgt een IQ-score. Bij een IQ lager dan 70 of een IQ tussen de 70 en 85 in combinatie met problemen op het gebied van sociaal aanpassingsgedrag is sprake van een LVB. In de praktijk worden de adaptieve vaardigheden echter vaak niet door middel van diagnostische instrumenten vastgesteld, maar op basis van een klinisch oordeel.
- Het afnemen van een intelligentietest is in de praktijk niet altijd haalbaar, omdat het tijdrovend is, kosten met zich meebrengt en de inzet vereist van een psycholoog of orthopedagoog. Voor mensen met een LVB geldt dan ook dat er vaak geen IQ-score bekend is. Voor jongeren is dat wel vaker het geval. Soms kan een onderzoek worden aangevraagd waarbij alsnog een intelligentietest wordt afgenomen, bijvoorbeeld door de reclassering of het NIFP.
- Om toch op een eenvoudige en betrouwbare wijze een inschatting te kunnen maken of er bij iemand sprake is van functioneren op niveau van een LVB kan gebruik worden gemaakt van een gevalideerd *screeningsinstrument*. In Nederland bestaat hiervoor de SCIL (Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking).
- Een screeningsinstrument is geen vervanging van diagnostiek. Wel is de uitslag doorgaans betrouwbaarder dan het professionele oordeel. De SCIL kan inzicht geven in iemands kunnen en aanleiding geven tot het bieden van een bejegening op maat.
- Het *professionele oordeel* is de inschatting van de professional, bijvoorbeeld van de gedragswetenschapper, die op basis van zijn of haar ervaring oordeelt dat er iets aan de hand is. Het is bekend dat dit vaak leidt tot een onderschatting van de problematiek: mensen met een LVB blijven zo vaak onder de radar.

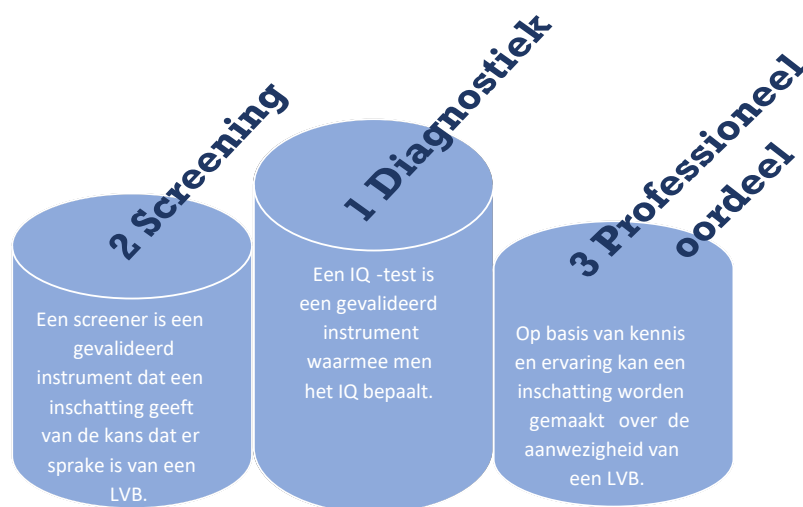
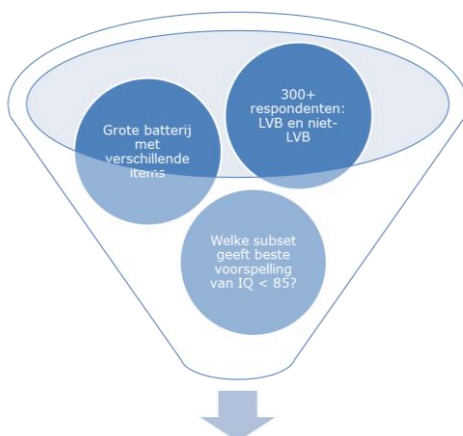


Fig. 4 Hiërarchie van bewijs: diagnostiek en screening leveren een objectief oordeel, de kwaliteit van het professionele oordeel is sterk afhankelijk van kennis en ervaring.

Wat doet de SCIL?

Toepassing van de SCIL

- De SCIL kan leiden tot een vermoeden van (functioneren op het niveau van) een LVB
 - De SCIL kan na een korte training door iedereen worden afgenomen
 - Afname van de SCIL kost doorgaans 10-15 minuten
 - Bij twijfel wordt aanvullend diagnostisch onderzoek aangeraden
 - Alleen diagnostisch onderzoek kan definitief bepalen of er sprake is van een LVB
-
- De SCIL is een gevalideerd screenings-instrument dat in 9 van de 10 gevallen correct voorspelt of er sprake is van functioneren op het niveau van een LVB. De SCIL is beschikbaar voor zowel (jong-)volwassenen vanaf 18 jaar en ouder als voor jeugdigen tussen de 14 en 17 jaar oud.
 - Doordat de uitslag van de SCIL inzicht kan bieden in iemands vaardigheden, kan deze dienst doen als input bij de advisering aan het OM en ZSM en bij het nemen van beslissingen ten opzichte van jongeren met een LVB, bijvoorbeeld met betrekking tot een op te leggen maatregel of begeleiding.
 - De uitslag kan ook bewust maken van de aanwezigheid van een LVB, wat niet alleen de bejegening en communicatie van en met iemand met een LVB positief kan beïnvloeden, maar ook meer wederzijds begrip kan doen ontstaan, gewenst gedrag kan bevorderen en meer rust op de zitting kan creëren.
 - Het is niet aan de officier van justitie om een oordeel te geven over de aanwezigheid van een LVB. Wel dien je als officier alert te zijn op de mogelijke signalen daarvan zodat sneller passend maatwerk kan worden geboden. Door de Raad voor de Kinderbescherming en HALT wordt de SCIL inmiddels in toenemende mate gebruikt. Ook is inmiddels onderzocht dat de SCIL ook via telehoren kan worden afgenomen. Het is wel steeds belangrijk je te realiseren dat de SCIL een betrouwbaar signaal afgeeft, maar niet vervangend is voor diagnostiek.



Doel: Eenvoudige, voldoende accurate inschatting van LVB, geschikt voor gesloten setting, 10-15 minuten.

Fig. 5 Schematische weergave van de ontwikkeling van de SCIL.

“Jongeren met een LVB bij wie niet tijdig is herkend dat er sprake is van een beperking zijn soms ernstig beschadigd door de faalervaringen in eerdere trajecten. Dit is eeuwig zonde voor een jongere en een gemiste kans”

Adviseur Jeugdreclassering

Waar kun je zelf op letten?

- Lang niet altijd is er (al) informatie bekend over de uitkomst van een intelligentietest of de SCIL. Ook leerplicht-ambtenaren zijn vaak niet op de hoogte van een LVB. Dan zal je dus uit andere signalen moeten afleiden of er mogelijk sprake is van een beperking.
- Als officier van justitie zul je in eerste instantie afhankelijk zijn van het dossier. In sommige gevallen, bijvoorbeeld in het persoonsgericht verhoor, kan een gesprek zijn gevoerd aan de hand van aandachtspunten zoals eerder beschreven. Het is belangrijk om op te letten of in een dergelijk gesprek signalen voor een LVB naar voren kwamen. Er kan bijvoorbeeld zijn gevraagd naar vriendschappen of naar iemands dag-indeling. Hoe meer er is doorgevraagd hoe beter: het opleidingsniveau zegt minder dan het verloop van de school-loopbaan. Dat iemand een baantje heeft, zegt minder dan wat iemand daar doet. Soms valt het op dat iemand moeite heeft met het vertellen van een chronologisch verhaal, met het begrijpen van abstracte informatie of met het leggen van verbanden.
- Als het proces verbaal een letterlijke weergave is van de verklaring van de verdachte zal dit meer informatie geven over diens niveau van functioneren dan wanneer dit een samenvatting in goed Nederlands is. In dit laatste geval kan het goed zijn de politie te vragen naar hun indruk van het niveau de verdachte tijdens het verhoor.
- Soms is bekend dat iemand in een woonvoorziening woont of begeleiding krijgt, bijvoorbeeld van de William Schrikker Groep. Dit kunnen indicaties zijn dat er sprake is van een LVB. Het

helpt als je kennis hebt van de sociale kaart en specialistische zorg in jouw regio: op die manier zal je een LVB sneller herkennen. Wees je er tegelijkertijd van bewust dat niet alle mensen met een LVB in een instelling wonen of hulpverlening krijgen. De meeste mensen met een LVB krijgen geen (specialistische) zorg (zie fig. 3).

“Blijf goed kijken naar wie je voor je hebt. Soms worden bepaalde termen heel gemakkelijk gebruikt bij jongeren met een LVB (‘overziet het niet’, ‘beïnvloedbaar’), maar jongeren zonder een LVB kunnen ook heel beïnvloedbaar zijn. Wie heb je voor je?”

Jeugdreclasseringswerker

- Maak twijfels bespreekbaar: vermoeden ketenpartners ook een LVB? Waarom? Het naast elkaar leggen van ideeën kan een completer beeld geven. Bevraag ketenpartners, zoals de Raad voor de Kinderbescherming, de reclassering maar ook Halt, de leerplichtambtenaar en de politie op informatie die kan duiden op de mogelijke aanwezigheid van een LVB. Hiervoor kun je ook kijken naar eerdere adviezen in justitiële documentatie (JD-online), waar onder andere rapportages te vinden zijn van de Raad van Kinderbescherming, de jeugdreclassering en het NIFP. Bij de politie bestaat geen specifieke LVB-registratie in de politiesystemen, maar in de praktijk blijkt dat men soms op verschillende manieren probeert toch een aantekening te maken in het systeem om aan collega's duidelijk te maken dat sprake is van een LVB. Vraag je altijd af of bepaald gedrag ook verklaard zou kunnen worden door een LVB, voordat je dit gedrag bijvoorbeeld labelt als onwillig.

3. Hoe ga je om met jongeren met een LVB?

- Bij jongeren met een LVB kan veel misgaan in het begrijpen en begrepen worden. Het risico op overvraging, misverstanden en communicatieproblemen is groter dan bij het horen van gemiddeld begaafde jongeren. Gebrekkige afstemming op de behoeften van iemand met een LVB kan verschillende problematische gevolgen hebben. Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat de jongere er niet in slaagt zijn of haar verhaal te vertellen, dat hij of zij niet doet wat er van hem of haar wordt verwacht, zijn of haar hakken in het zand zet of ernstige gedragsproblemen vertoont.

“Als je toch weet wat het percentage LVB is binnen de strafrechten, dan weet je dat de kans gewoon heel groot is dat je iemand met een LVB voor je neus krijgt. Die persoon blijft zijn hele leven LVB. En die verdient het dat jij in een vroeg stadium bedenkt wat qua taalgebruik en afstemming passend is.”

Officier van justitie

“Let op je moeilijke woorden, pas je taalgebruik aan, krijg meer verstand van hoe een goed gesprek tot stand komt. Verifieer hoe een vraag aankomt bij iemand met een LVB en doe inzicht op over welk ontwikkelingsniveau hoort bij welke leeftijd. En pas daar ook alles op aan, wanneer je dus iemand met het begripsniveau van een kind van 8 jaar voor je hebt zitten. Het heeft allemaal te maken met bewustwording en training om daarmee om te gaan. Een groot deel van alle jongens en meiden die langskomt heeft een verstandelijke beperking, dus ga daar gewoon vanuit. En schroef het niveau omhoog wanneer blijkt dat de jongere meer begrijpt, in plaats van andersom.”

Jeugdrechtadvocaat

“Het is ook wat, in die leeftijd. Want als LVB'er heb je het al niet makkelijk, maar als je dan ook nog in de pubertijd zit, met al die gevoelens erbij. Met alles wat met de pubertijd en de rijping van de hersenen te maken heeft zeg maar. Ik denk dat je dan dubbel belast bent, en die realisatie kan wel verschil maken.”

Officier van justitie

- Aanpassingen in communicatie en bejegening, afgestemd op de algemene kenmerken en behoeften van jongeren met een LVB, kunnen onder meer leiden tot minder frustratie, onbegrip en gedragsproblemen. In dit hoofdstuk worden praktische tips gegeven voor de mondelinge en schriftelijke communicatie met en de bejegening van jongeren met een LVB.

Waar let je op in de verbale communicatie?

Gebruik eenvoudige taal

Moeilijk taalgebruik zoals vakjargon, ambtelijke taal en hele lange zinnen worden door mensen met een LVB als lastig ervaren en vaak niet begrepen. Een daaropvolgend gevoel van onbegrip en onmacht kan resulteren in stress, frustratie, gedragsproblemen en zelfs paniek en escalaties, bijvoorbeeld op zitting. Zorg ervoor dat je weet hoe je moeilijke begrippen eenvoudig kunt omschrijven. Let er wel op dat de communicatie niet te kinderachtig wordt: ook mensen met een LVB vinden het belangrijk serieus te worden genomen en niet als kleuter te worden behandeld.

“Van de woorden die de meesten gebruikten had ik soms wel zo iets van: ‘huh, wat zegt ‘ie nou?’ Zoals het woord ‘onherroepelijk’. Toen ging ik nadenken over wat dat betekende en toen kon ik het helemaal niet meer echt volgen.”

Jeugdige met LVB

Wees concreet

Maak een vraag of boodschap zo concreet mogelijk: voor iemand met een LVB is informatie al snel te abstract. Het helpt bijvoorbeeld om niet te vertellen dat iemand aan bepaalde voorwaarden moet voldoen, maar dat er regels zijn waar iemand zich aan moet houden. Uitdrukkingen zoals ‘op het rechte pad blijven’ of ‘stok achter de deur’ worden letterlijk genomen en daardoor niet begrepen. En vraag bijvoorbeeld hoeveel joints iemand rookt in plaats van hoeveel drugs iemand gebruikt.

Eén boodschap tegelijk

Gebruik zinnen met één gerichte vraag of boodschap. ‘Wat wens jij voor de toekomst?’ is een korte maar erg algemene vraag. ‘Wat voor werk zou je willen doen?’

is een vraag die makkelijker is om te begrijpen en te beantwoorden. Probeer bovendien oplossings- en vraaggericht te werk te gaan. Vraag dus niet: ‘Hoe gaat het?’ maar: ‘Wat gaat er beter dan de vorige keer? En hoe is je dat gelukt?’

“Als ik niet begrijp wat iemand tegen me zegt, gaat er een soort lampje branden in mijn hoofd. Dan word ik kwaad en ga ik schreeuwen.”

Iemand met een LVB

Check het begrip

Laat iemand met een LVB een vraag of boodschap in eigen woorden herhalen, om te controleren of die begrepen is. Vraag niet alleen of hij of zij het begrepen heeft: het antwoord is dan waarschijnlijk: ja. Nog meer dan anderen zijn mensen met een LVB geneigd sociaal wenselijke antwoorden te geven. Verwacht bovendien niet dat een boodschap altijd direct en blijvend begrepen wordt. Door een minder goed functionerend geheugen is het vaak nodig om de boodschap later nog eens te herhalen.

“Laatst vertelde een LVB-deskundige dat de vraag die hij eigenlijk altijd stelt is: ‘Heb ik goed uitgelegd aan jou hoe het zit? Kan jij mij zeggen of ik het goed heb uitgelegd en wat heb ik dan uitgelegd?’ Dus dat is veel meer het weer terugleggen bij jezelf en niet zozeer heb JIJ het begrepen, maar heb IK het goed uitgelegd. Dat vond ik wel een leuke tip.”

Officier van justitie

Geef de tijd

Als een gesprek niet soepel verloopt omdat de ander je niet lijkt te begrijpen, zijn mensen vaak geneigd de eigen vraag of bood-

schap te herhalen door deze op een andere manier te formuleren. Geef iemand met een LVB echter eerst even de tijd om de vraag te verwerken en te beantwoorden. Het is niet erg als er even een stilte valt.

Neem de tijd

Neem waar het kan de tijd voor mensen met een LVB. De manier waarop gemiddeld begaafde mensen over het algemeen met elkaar communiceren gaat vaak te snel voor deze doelgroep. Daar komt nog bij dat professionals binnen de strafrechtketen vaak na twee woorden begrijpen wat ergens mee bedoeld wordt. Dat gaat natuurlijk niet op voor mensen met een LVB. Probeer de tijd te nemen om te zorgen dat ook zij in grote lijnen snappen waar het over gaat. Houd ook rekening met een kortere spanningsboog en bedenk hoe je hiermee om kunt gaan.

Vermijd juridische termen...

Een grote valkuil in de zittingszaal is dat er teveel in juridische taal gesproken wordt. Houd er rekening mee dat mensen met een LVB vanwege hun gebrekkige woordkennis nog meer dan anderen deze termen niet zullen begrijpen. Daaronder vallen overigens ook begrippen als 'jeugdreclasseringswerker'. Om ruis te voorkomen, maar ook om onrust en onnodige spanning weg te nemen, zal het nodig zijn vertalingen te maken. In het overzicht hiernaast staan enkele voorbeelden van dergelijke vertalingen. Ook in de Moeilijke Woordenlijst app (afb. 2) worden enkele veelgebruikte termen binnen de strafrechtketen uitgelegd in begrijpelijke taal. De app is gratis te downloaden via Google Play of via de App Store.

...of benoem dat je ze gebruikt

Voor sommige juridische termen geldt dat ze wettelijk gezien moeten worden genoemd. In dat geval is het handig om vooraf iets te zeggen als: dit moet ik wel

even zo zeggen. In andere gevallen geldt dat niet zozeer de juridische termen moeten worden genoemd, maar wel verplicht bepaalde onderwerpen aan bod moeten komen. Probeer dan zoveel mogelijk aan te sluiten op het begripsniveau van iemand met een LVB, zoals: 'ik denk dat je het wel hebt gedaan', in plaats van bijvoorbeeld: 'ik ben van mening dat je het delict wel hebt gepleegd.'

Vertaling juridische termen

Aanvaardbare termijn – periode waarbinnen een beslissing moet worden genomen

Advocaat – de man of vrouw die voor je opkomt tijdens een rechtszaak

Bewaring – in de gevangenis verblijven wanneer je verdachte bent

Dader – iemand die iets heeft gedaan wat niet mag volgens de wet

Dagvaarding – een brief waarin staat dat je een rechtszaak hebt en waarvan je wordt verdacht

Delict – iets dat strafbaar is volgens de wet

Eis – de mening van de officier van justitie over de straf

First offender – iemand die voor het eerst met de politie in aanraking komt of voor de rechter komt

Gerechtshof – rechtbank waar je in hoger beroep kan gaan

Getuige – iemand die iets kan vertellen over iets wat hij gezien of gehoord heeft dat volgens de wet niet mag

Griffier – de man of vrouw die alles opschrijft wat er op een zitting wordt gezegd

Meervoudige kamer – een zitting met drie rechters

Officier van justitie – de man of vrouw die beslist of iemand naar de rechter moet, die zegt waar iemand van wordt verdacht en de straf eist

Onvoorwaardelijke straf – de straf die iemand *moet* uitvoeren

Overtreding – een niet zo ernstig delict, zoals door rood rijden of wildplassen

Tenlastelegging – uitleg van waar je van wordt verdacht

“Onlangs is er een app ontwikkeld, daar staan een aantal termen in die we in het strafrecht regelmatig tegenkomen, die worden daar simpel uitgelegd. Hoe kan je zo’n term makkelijk omschrijven dat iemand het beter begrijpt? Ik gebruik deze app regelmatig en dan denk ik steeds ‘oh ja, het hoeft niet altijd zo lastig te zijn’.”

Medewerker ZSM

Prioriteer

Hoewel het dus belangrijk is juridisch vakjargon te vertalen zodat iemand met een LVB begrijpt waar het over gaat, zal het onmogelijk zijn alles uit te leggen. Dit kost te veel tijd en zal iemand onnodig overbelasten. Het is efficiënter als een rechter per onderdeel een korte uitleg of samenvatting geeft van wat er is gezegd of aangeeft dat een korte uitleg volgt aan het einde van de zitting. Dat geeft iemand met een LVB meteen de gelegenheid ‘uit te checken’, en bij te komen: iemand hoeft dan geen energie te verspillen aan pogingen om bij te houden wat er wordt gezegd. Ook bij het requisitoir is dit mogelijk. Om paniek te voorkomen is het goed om iemand daarop voor te bereiden, bijvoorbeeld door vooraf te zeggen: ‘Wij gaan nu even wat moeilijke woorden gebruiken, maar je hoeft niet op te letten. Ik vertel je straks in het kort waar het over ging.’

Gebruik hulpmiddelen

Ter ondersteuning van de communicatie met mensen met een LVB kan ervoor gekozen worden om hulpmiddelen te gebruiken. Een voorbeeld van een dergelijk hulpmiddel is de Basistool Strafrechtketen, ontwikkeld door het Expertisecentrum William Schrikker in samenwerking met enkele strafrechtketenpartners en mogelijk gemaakt door het ministerie van Justitie en Veiligheid. De tool bevat onder meer een kaartenset met pictogrammen, speciaal

gemaakt om mensen met een LVB te kunnen ondersteunen wanneer zij in de strafrechtketen terechtkomen. Door het ministerie van Justitie en Veiligheid is ook een VR-simulatie ontwikkeld om te ervaren wat een LVB is.



Afb. 2 Moeilijke Woordenlijst app ontwikkeld door het Expertisecentrum William Schrikker i.s.m. 3RO

Waar let je op in de non-verbale communicatie?

Geef duidelijke signalen

Besef dat mensen met een LVB door een verstoorde informatieverwerking meer moeite hebben met het juist interpreteren van sociale signalen. Ook hebben zij meer aandacht voor negatieve informatie en schatten zij de bedoelingen van anderen eerder negatief in. Houd er rekening mee dat een goedbedoelde lach bijvoorbeeld al snel als uitlachen kan worden opgevat.

Voorkom misinterpretaties

Besef dat als iemand met een LVB geen oogcontact maakt, dit niet betekent dat hij of zij niet naar je luistert. Wees je er verder van bewust dat als iemand met een LVB naar je knikt gedurende een gesprek, dit niet per definitie betekent dat hij of zij je begrijpt.

Waar let je op in de schriftelijke communicatie?

Visuele aanpassingen

Mensen met een LVB hebben baat bij afbeeldingen en bullets in plaats van grote lappen tekst. Geprint materiaal is vaak beter dan met de hand geschreven tekst. Belangrijk is voldoende witruimte op pagina's. Een meer creatieve mogelijkheid om informatie te visualiseren is door zelf te tekenen. Dit kan bijvoorbeeld goed werken bij het uitleggen van dingen aan mensen met een LVB. Zo kan het meerwaarde hebben als de advocaat tijdens de zitting dingen visualiseert voor de cliënt.

Tekstuele aanpassingen

Mensen met een LVB hebben baat bij een duidelijk lettertype en een minimale lettergrootte van 14, een regelafstand van minimaal 1,15, en een kantlijn van 2,5 centimeter, links uitgelijnde tekst en korte zinnen. Vetgedrukte, onderstreepte en cursieve woorden kunnen beter vermeden worden. Belangrijk is dat versimpelde tekst niet betuttelend of kinderachtig wordt.

Combineer tekst en uitleg

Het meest effectief is een combinatie van mondelinge en schriftelijke communicatie, bijvoorbeeld wanneer het gaat om het overbrengen van de voorwaarden. Zo kun je niet alleen checken of iemand met een LVB iets begrijpt, maar kan hij of zij later ook terugkijken hoe het ook alweer zat.

“De verdachte is al verhoord, die moet dan op zitting komen of heeft een dagvaarding thuis gekregen die jij al niet begrijpt, die ik alleen begrijp omdat ik rechten gestudeerd heb. Of die sturen we naar het politiebureau waar de verdachte zit en die wordt dan uitgereikt. Maar de verdachte zit in een cel en wil gewoon naar huis. Het is maar de vraag hoe goed hij naar deze dagvaarding kijkt. Soms moet je misschien wel even nagaan of brieven begrepen zijn.”

Officier van justitie

Wat helpt in de bejegening?

Wees voorspelbaar

Wees consequent en transparant in je aanpak. Mensen met een LVB hebben een grote behoefte aan duidelijkheid en voorspelbaarheid: doe wat je zegt, zeg wat je doet.

Nodig uit tot vragen stellen

Nodig iemand met een LVB nadrukkelijk uit om vragen te stellen. Vaak zijn er nog onduidelikheden of komt er op die manier meer informatie naar boven.

Toon interesse

Neem de tijd om goed naar mensen met een LVB te luisteren. Vraag door wanneer je niet meteen begrijpt wat iemand bedoelt. Neem iemand serieus. Het tonen van interesse, begrip en oprechte belangstelling vergroot de kans op een goede vertrouwensband, waardoor gesprekken beter verlopen.

“Jongeren met een LVB komen opvallend vaak te laat op zitting. Vaak staan ze dan om 5 over 9 op de stoep en komen er daar achter dat ze nog door de beveiliging moeten, nog een eind moeten lopen naar de rechtszaal en zich nog bij de bode moeten melden. Het is goed hen hier op aan te spreken, maar belangrijk om niet te straffend te reageren: het is bij deze jeugdigen in de meeste gevallen meer een kwestie van onkunde dan van onwil.”

Kinderrechter

Neem verhalen serieus

Mensen met een LVB vertellen vaker een onsamenhangend verhaal en worden daarvoor sneller niet serieus genomen. Voorkom dat verhalen te snel terzijde worden geschoven en achterhaal wat erachter zit. Op die manier toon je respect, iets waar mensen met een LVB vaak extra gevoelig voor zijn.

Kies de juiste houding

Wees voorzichtig met boos worden, belerend doen en harde confrontaties. Neem ook een zo min mogelijk autoritaire of denigrerende houding aan en maak oogcontact met de persoon in kwestie. Mensen met een LVB hebben vaak moeite met de confrontatie met halsstarrig en nors gedrag. Een vriendelijke en persoonlijke houding kan escalatie voorkomen. Laat je ook niet intimideren door brutaal gedrag.

“Mijn pupil zat daar in een kamer-tje op het bureau met zijn hand in zijn broek, een beetje onderuit gezakt. De wijkagent was volledig gefocust op die houding en zei: ‘Zo ga je niet in mijn kantoor zitten!’. Een gesprek was toen niet meer mogelijk. Zonde! Waar gaat het nou eigenlijk echt om?”

Begeleider

Stel gerust

Stress is niet bevorderlijk voor een goed gesprek. Daarbij hebben mensen met een LVB vaak last van faalangst en interpreteren ze informatie sneller negatief. Dit kan er tijdens een gesprek toe leiden dat zij zich bedreigd voelen. Probeer de dreiging zoveel mogelijk weg te nemen, bijvoorbeeld door een gesprek te beginnen met een neutraal, niet bedreigend onderwerp (voetbal, actualiteiten), door iets te drinken aan te bieden, of door vooraf te zeggen: ‘Het is oké als je niet alles begrijpt.’

“Ook al ben ik mijn leven aan het verbeteren, het lijkt of ze het verleden niet kunnen vergeten. Ik probeerde gewoon netjes met de agent te praten, maar hij wilde gewoon niet met mij praten alsof ik geen mens ben ofzo.”

Jeugdige met LVB

Wees alert op overvraging

Wees alert op signalen die aantonen dat iemand met een LVB wordt overvraagd. Wanneer hij of zij tijdens een gesprek bijvoorbeeld onrustig wordt, of juist in zichzelf keert, kan het zijn dat het hem of haar even teveel wordt. Dit is niet alleen nadelig voor het welzijn van de persoon in kwestie, maar ook voor de voortgang van de zitting.

Sluit aan op behoeften

Bij mensen met een LVB lijkt het, gezien hun achterlopende sociaal-emotionele ontwikkeling, extra belangrijk om goed aan te sluiten op hun emotionele behoeften, om zo frustratie en gedragsproblemen te voorkomen. Emotionele behoeften van iemand met een LVB zijn vaak gelijk aan die van een kind van 3 tot 7 jaar oud. Door aan te sluiten op dat niveau, bijvoorbeeld door ondersteuning te bieden in stressvolle situaties, zullen gesprekken effectiever zijn. Vooral delinquenten met een LVB kunnen een harde buitenkant hebben, maar hebben ook vaak een erg zachte binnenkant. Hard tegen hen optreden zonder aan te sluiten op hun emotionele behoeften, kan verdere verharding in de hand werken. Probeer dus verder te kijken dan de primitieve reactie van de persoon in kwestie; hoewel het nuttig lijkt om een tik op de vingers te geven, kan je bij een belangrijk deel van de mensen met LVB behoorlijk de plank misslaan door ze af te straffen.

“Het zit hem ook deels in de persoon van de advocaat of rechter. De een is wat aardiger, de ander wat strenger. Aardig zijn werkt over het algemeen beter bij LVB.”

Advocaat

Bied een vast aanspreekpunt

Mensen met een LVB hebben meer ondersteuning nodig. Tegelijkertijd is er meer wantrouwen naar hulpverlening en instanties. Een vast persoon met wie een ver-

trouwensband kan worden opgebouwd, vergroot bij hen de motivatie. Persoonlijk contact en relaties en een-op-een gesprekken lijken voor mensen met een LVB te helpen als het gaat om afspraken nakomen. Keer op keer hetzelfde gezicht, zoals steeds dezelfde rechter en steeds dezelfde advocaat, vergroot de kans dat deze mensen zich voor die relatie in willen zetten en zich aan de afspraken houden, mits de relatie goed is natuurlijk.

Sluit aan op de belevingswereld

Probeer in de praktijkvoorbeelden die je gebruikt om dingen uit te leggen aan iemand met een LVB, aan te sluiten bij diens belevingswereld. Op stap gaan met vrienden is waarschijnlijk een beter voorbeeld dan naar het museum gaan.

Bied vertrouwen

Meer dan gemiddeld begaafde mensen zijn mensen met een LVB op zoek naar erkenning en vertrouwen. De reden dat zij in de strafrechtketen terechtgekomen zijn is vaak dat het ergens in hun ontwikkeling niet helemaal is gegaan zoals het had moeten, bijvoorbeeld doordat ze vanwege hun beperking eigenlijk meer nodig hadden van hun opvoeders dan deze konden bieden. Jeugdigen met een LVB gaan hun heil om die reden nog weleens elders zoeken, leren de verkeerde leeftijdsgenoten kennen en gaan vervolgens de fout in met externaliserend gedrag. Ze zijn vaak nog steeds op zoek naar dat vertrouwen: ze willen graag, maar kunnen het niet en vechten tegen alles wat op hun pad terecht komt. Een vertrouwd gezicht en ook vooral iemand die betrouwbaar is, kan daarom de-escalierend werken.

Heb face-to-face contact

Voor mensen met een LVB geldt vaak dat zij meer basaal contact prettig vinden: even die glimlach of die handdruk. Mensen met een LVB krijgen op die manier een

meer vertrouwd gevoel en zullen meer geneigd zijn om mee te werken. Weerstand kan een signaal zijn dat je (nog) geen aansluiting hebt. Bovendien krijg je zelf meer 'feeling' met iemand wanneer het contact face-to-face is.

Motiveren voor begeleiding

Jongeren met een LVB hebben vaak al heel veel faalervaringen opgedaan. Probeer je constant te realiseren: wat betekent dat voor iemand? Hoe zorg je dat hij of zij toch gemotiveerd raakt voor bijvoorbeeld begeleiding of behandeling?

Blijf uitleggen

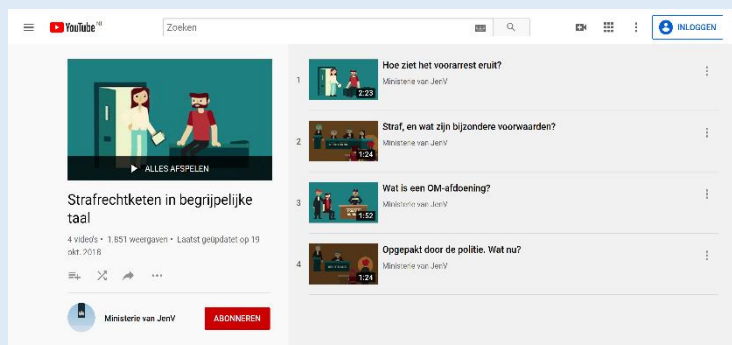
Geef jongeren met een LVB niet alleen gedragsinstructies maar vertel ook waarom iets van ze wordt verwacht. Het is van belang dat jongeren met een LVB begrijpen waarom welk gedrag in welke situatie ge-

wenst is en wat het hen oplevert om in het vervolg dat gewenste gedrag te laten zien. Zo krijgen zij de kans om te leren waarom bepaald gedrag van hen wordt verwacht en waarom ander gedrag ongewenst is.

Stuur aan op betrokkenheid van het netwerk

Hulp van de personen uit het netwerk van iemand met een LVB is cruciaal. Soms heeft de jeugdreclasseringswerker dit netwerk in kaart gebracht, waar mogelijk krachtbronnen gevonden en het contact op een positieve manier geïntensiveerd. Ook de voogd kan dit gedaan hebben. Hulpverleners en instanties maken bovendien ook zelf deel uit van dit netwerk. Ook zij kennen de persoon in kwestie en kunnen deze (positief) beïnvloeden.

Door het ministerie van Justitie en Veiligheid zijn enkele voorlichtingsfilmpjes gemaakt voor mensen met een LVB over de strafrechtketen. In deze filmpjes worden verschillende onderwerpen, zoals opgepakt worden, het voorarrest, OM-afdoening, straf en bijzondere voorwaarden, op een eenvoudige manier uitgelegd. Omdat het bij mensen met een LVB vaak goed werkt om informatie te visualiseren, kan een dergelijk filmpje gebruikt worden ter ondersteuning van de uitleg over het verdere verloop van het strafproces, voorafgaand aan het verhoor of op een later moment. Voor jou als officier is het misschien



behulpzaam om enkele van deze filmpjes eens te bekijken om een idee te krijgen hoe je moeilijke dingen kan uitleggen. De filmpjes zijn te vinden via het YouTube-kanaal van het ministerie onder de afspeellijst 'Strafrechtketen in begrijpelijke taal'

4. Specifieke momenten en moeilijkheden

A. Rondom het onderzoek

De officier van justitie komt doorgaans pas laat in de zaak echt in aanraking met de verdachte. Toch kan de mogelijke aanwezigheid van een LVB al in een eerder stadium van belang zijn bij het denken over een zaak. Zo kan kennis dat een verdachte een LVB heeft een rol spelen bij de besluitvorming over de manier waarop een aanhouding of het verhoor plaats zal vinden of over welke rechtsbijstand gewenst is.

Consultatie- en verhoorbijstand

- Jongeren jonger dan 18 jaar die worden aangehouden krijgen automatisch consultatie- en verhoorbijstand. Voor jongeren die niet zijn aangehouden geldt dit niet, terwijl zij net zo kwetsbaar zijn. Deze jongeren mogen wel een advocaat raadplegen, maar niet kosteloos.
- Voor het consultatiegesprek heeft de advocaat een half uur de tijd. Bij jongeren met een LVB is dit vaak te kort. De

advocaat moet in korte tijd veel bespreken en heeft bij deze jongeren vaak meer tijd nodig voor uitleg. De jeugdrechtsadvocaat kan, als hier goede redenen voor zijn, een verzoek doen bij de officier van justitie om de consultatiebijstand met een half uur te verlengen. In de praktijk wordt deze verlenging niet vaak aangevraagd, maar deze kan wel van grote meerwaarde zijn.

“Je probeert zoveel mogelijk informatie over je cliënt te verzamelen, of door te vragen. Dat is lastig want je hebt in principe maar een half uur de tijd. Maar de wet biedt de mogelijkheid om dit te verlengen met een half uur, en dat weten advocaten niet altijd.”

Jeugdrechtsadvocaat

Waarborgen omtrent het verhoor

- Het verhoor van iemand met een LVB kent specifieke risico's die aanpassingen vragen van zowel de verhoorder als de bijstandsverlener. Gebrek aan kennis over deze risico's en hoe deze te verminderen kunnen de waarheidsvinding ondermijnen. De Aanwijzing auditief en audiovisueel verhoren van aangevers, getuigen en verdachten (Aan-

wijzing AVR, 2018A008) schrijft voor dat bij bepaalde misdrijven het verhoor van een kwetsbaar persoon audiovisueel moet worden geregistreerd. Dit moet bij alle jongeren jonger dan 16. Bij jongeren van 16 of ouder kan het belangrijk zijn te weten of sprake is van een verstandelijke beperking, omdat ook dan bij bepaalde misdrijven

audiovisuele registratie vereist is. Dit is – in geval van twijfel – in deze context aan de oordeelsvorming van de opsporingsambtenaar. Als officier van justitie kun je de politie aansturen op audiovisueel horen.

- De politie kent gespecialiseerde verhoorders die een opleiding hebben gevolgd voor het verhoor van kwetsbare verdachten of getuigen. In overleg met een recherchepsycholoog kan ook een externe deskundige of rechercheur met kennis op het gebied van LVB betrokken worden bij een dergelijk verhoor. Een verbalisant die denkt dat een zaak in aanmerking komt voor bijvoorbeeld een studioverhoorder kan dat aanvragen. Ga er echter niet vanuit dat er, omdat het een minderjarige betreft, door een gespecialiseerde verhoorder is verhoord.
- Ook wanneer de inzet van gespecialiseerde verhoorders niet noodzakelijk wordt geacht, is het van belang te letten op de risico's die het horen van een verdachte met een LVB met zich meebrengt. Ook dan kan de waarheidsvinding in het geding zijn als er geen rekening is gehouden met de LVB. In de praktijk wordt vaak gezien dat mensen met een LVB geneigd zijn sneller te bekennen bijvoorbeeld wanneer zij onder druk gezet worden. Bij mensen met een LVB is de kans op antwoordtendensen sterker aanwezig dan gemiddeld. Voor het duiden van hun verklaring is het belangrijk kennis te hebben van eventuele risico's. Zie de tekstbox hieronder voor enkele patronen die relatief vaak gezien worden.

- Een verhoor kan erg belastend zijn, en het risico op overvraging van iemand met een LVB is groot. Voor een verhoor gelden veel regels, maar als het mensen met een LVB betreft vragen onderstaande aspecten nog meer zorg. Zaken waar je op kan letten bij het lezen van het verhoor zijn: een neutrale houding van de verhoorder; duidelijke uitleg en eenvoudig taalgebruik; toetsing van het begrip van de verdachte bijvoorbeeld door deze dingen terug te laten vertellen in eigen woorden; concrete vragen waarbij de verdachte niet is aangezet tot fantaseren of denken in hypothesen ("Stel dat jij de dader was, hoe..."); geen dubbele ontkenningen of samengestelde zinnen; geen meerkeuzevragen; en geen beloning of compliment op antwoorden over zaakgerichte informatie omdat dit het risico op compliance vergroot.

“De manier van vragen stellen is belangrijk. Je wil niet iemand in een bepaald hoekje duwen, dus geen suggestieve vragen. Als je het niet zeker weet en er is niet veel bewijs dan wordt het een vrij-spraak. Zo is het systeem, je weet het ook niet altijd zeker. Dus als iemand een LVB heeft en beïnvloedbaarder is voor bepaalde vragen, vind ik wel dat je moet uitkijken dat je niet van die suggestieve vragen moet stellen van: ja, jij was er bij? Dan knikt iemand wel heel snel ja.”

Assistent officier van justitie

Enkele risico's bij het verhoor van mensen met een LVB

- Neiging om vragen bevestigend te beantwoorden
- Gevoelig voor sturende vragen en suggestie
- Neiging om te willen voldoen aan verwachtingen
- Neiging op te kijken naar autoriteit
- Neiging tot het veranderen van antwoorden wanneer vragen herhaald worden
- Geheugenzwakte en wantrouwen eigen geheugen
- Risico op verwarring tussen verbeelding en werkelijkheid
- Moeite met het structureren van een verhaal
- Moeite met plaatsen van gebeurtenissen in de tijd
- Moeite met overzien gevolgen van valse bekentenis
- Beperkte concentratie
- Gevoelig voor invloed van stress
- Meer tijd nodig voor het verwerken van een vraag

Besluitvorming over inverzekeringstelling en voorlopige hechtenis

- Wanneer moet worden besloten of overgegaan wordt tot inverzekeringstelling is het belangrijk om mee te wegen wat dit betekent voor een jongere met een LVB. Om opgesloten te zijn, helemaal als dat meerdere dagen duurt, kan voor iedereen buitengewoon ingrijpend en zelfs traumatiserend zijn. Uitgangspunt voor jongeren is dan ook dat hechtenis al laatste middel en voor de korts mogelijke duur plaatsvindt. Er dient bij jongeren dan ook standaard gekeken te worden naar alternatieven zoals het ondergaan van de voorlopige hechtenis en de inverzekeringstelling thuis of elders.
- Voor jongeren met een LVB geldt dat nog in sterkere mate. Vaak snappen zij nog minder van de situatie. Zij beseffen bijvoorbeeld lang niet altijd dat ze iets strafbaars hebben gedaan. Jongeren met een LVB ervaren situaties bovendien niet alleen als meer stressvol, ze kunnen ook minder goed met deze stress omgaan. Ook wanneer iemand met een LVB het doet voorkomen alsof hij of zij het niet spannend vindt, is het goed te beseffen dat dat een houding kan zijn waar spanning of angst achter schuil gaat.
- Wanneer sprake is van een verdachte jongere met een (vermoede) LVB is het dan ook nog belangrijker expliciet te onderzoeken of zij de inverzekeringstelling thuis kunnen doorbrengen. Ook wanneer er besloten moet worden over een vordering inbewaringstelling of een vordering tot gevangenhouding is het zaak steeds te overwegen of een schorsing van de voorlopige hechtenis mogelijk is. Bij een beslissing over een 'schorsing onder voorwaarden' kan de aanwezigheid van een LVB en het verblijf in een instelling worden meegewogen.

B. Afstemming met ketenpartners

- Zeker omdat je als officier van justitie de verdachte vaak niet zelf ziet, ben je sterk afhankelijk van de informatie van anderen. Wanneer een zaak bij ZSM binnenkomt zijn er automatisch diverse ketenpartners bij de zaak betrokken. Maar ook bij andere zaken – zowel de zwaardere onderzoeks zaken als de schoolverzuimzaken – is input van ketenpartners belangrijk voor de beeldvorming en besluitvorming.
- In alle gevallen is het belangrijk dat met ketenpartners informatie uitgewisseld wordt over de mogelijke aanwezigheid van een LVB. De vraag of iemand weet of er sprake is van een LVB wordt ook bij ZSM in de praktijk nog lang niet altijd gesteld; de focus ligt vaak vooral op bewijsvoering en waarheidsvinding. Wees alert op zachte informatie en vraag hierop door. Zoals eerder benoemd is het signaleren van de aanwezigheid van een LVB van belang voor de waarheidsvinding, en ook voor het bepalen van een effectieve afdoening is het belangrijk om iets te weten over het functioneren van de verdachte.
- Het schoolniveau is een belangrijke eerste indicatie voor het niveau van de jongere. Realiseer je daarbij dat er ook jongeren met een LVB op het (v)mbo zitten. Behalve door vragen naar de gevolgte opleiding of school kan ook informatie over het leervermogen worden ingewonnen door te kijken naar de specifieke schoolgeschiedenis (blijven zitten of afstromen), Cito- en NIO-scores, schooladviezen en lees- en leerproblemen. Ook schoolwisselingen, spijbelgedrag en problemen op school kunnen signalen zijn voor een LVB.
- Voor leerlingen van het praktijkonderwijs geldt dat zij in principe altijd een intelligentieonderzoek hebben gehad, omdat dat verplicht is voor de toelatingsverklaring. Van deze groep zou dus altijd informatie beschikbaar moeten zijn over het IQ.
- Wanneer er signalen zijn voor de aanwezigheid van een LVB kan het belangrijk zijn deze verder bevestigd te zien. Omdat het (laten) uitvoeren van intelligentietests tijd in beslag neemt en het reclasseringsadvies binnen een bepaalde tijd af moet zijn, kan de verleiding groot zijn diagnostiek over te slaan. Toch is het belangrijk om gebruik te maken van de mogelijkheid om delinquenten op zijn minst door de Raad voor de Kinderbescherming of de jeugdreclassering te laten screenen en bij voorkeur bij twijfels over een LVB ook een verdiepingsonderzoek door bijvoorbeeld een gedragsdeskundige aan te vragen. Het is het eerste moment om een mogelijke LVB te achterhalen of een vermoeden daarvan te toetsen.

“Ik vind dat het OM niet alleen ontvangend moet zijn, maar ook informatie moet halen. Als ik bijvoorbeeld een verhoor lees en ik denk ‘dat is een kinderlijk antwoord’, dan moet je eigenlijk als OvJ de stap nemen om zelf te belten en te vragen: ‘Hebben jullie het idee dat het allemaal wel binnenkomt?’ Als er dan twijfels ontstaan dan is dit reden voor een SCIL of meer.’

Officier van Justitie

“Het is wel de taak van de officier om daar rapporten over aan te vragen, als het nodig is ook van de psychiater. De officier moet het dossier samenstellen, dan moet je er wel voor zorgen dat er voldoende informatie is over de persoon van de verdachte. Dat kan heel lang duren, dat verschilt per zaak. Het is dus belangrijk daar al op een vroeg moment over na te denken, want als je dat niet doet en je ontdekt pas op de zitting: ‘Goh, volgens mij is er iets aan de hand’ en je moet dan je rapporten nog gaan aanvragen, dan heb je vertraging opgelopen.”

Officier van Justitie

- Een andere mogelijkheid is om bij vermoedens van een LVB een pro Justitia onderzoek aan te vragen. Houd er wel rekening mee dat PJ-rapporteurs schaars zijn en een dergelijk onderzoek een aantal maanden kan kosten. In sommige gevallen kan het voor een verdachte met (vermoedelijke) LVB beter zijn om te kiezen voor bijvoorbeeld screening, omdat het langere wachten voor hem of haar onnodig ingewikkeld en stressvol kan zijn.
- Als een zaak op zitting komt is er in veel gevallen wel een raadsrapportage. Houd er wel rekening mee dat de rapporten van de Raad voor de Kinderbescherming zachte gegevens vaak niet weergeven. Vermoedens van een verstandelijke beperking komen bijvoorbeeld vaak niet in het rapport te staan. Als een rapport hier niets over meldt, wil dat dus niet zeggen dat er geen sprake is van een LVB.
- Informatie van ketenpartners is echter niet alleen van belang als het gaat om het signaleren van een LVB. Ketenpart-

ners kunnen een beeld schetsen van de verschillende levensdomeinen, zoals woonsituatie, schulden, arbeid, middelengebruik, aanwezige hulpverlening en hulpverleningsgeschiedenis en netwerk. Bij jongeren met een LVB zelf en in hun gezin spelen er vaak veel problemen, die hun doorwerking zullen hebben op de effectiviteit van mogelijke interventies.

- Belangrijk is om goed te kijken naar de problematiek die ten grondslag ligt aan het recidiverisico. Bij iemand met een LVB is dit complexer omdat je ook moet nagaan of er sprake is van onkunde of onwil. Mogelijk heeft iemand een gebrek aan motivatie, maar het kan ook zijn dat hij of zij negatieve ervaringen heeft opgedaan, iets niet snapt of zich afgewezen voelt. Bij iemand met een LVB vergt het achterhalen van de onderliggende problematiek nét het zetten van twee tot drie stappen extra. Tenslotte is input van ketenpartners nodig om te bepalen welke zorg mogelijk ingezet kan worden. Gezien de vaak complexe problematiek van jongeren met een LVB is in veel gevallen gespecialiseerde zorg noodzakelijk.
- Van zorginstellingen kan niet zomaar verwacht worden dat zij informatie delen met ketenoverleg. Hoewel begeleiders in de gehandicaptenzorg doorgaans niet vallen onder de wetgeving omtrent het Medisch Beroepsgeheim, hebben zij onder meer op grond van hun beroepscode wel een geheimhoudingsplicht. Dit houdt in dat zij zonder toestemming van de cliënt of diens wettelijk vertegenwoordiger in principe geen informatie over de cliënt met anderen mogen delen. Informatieverstrekking aan politie en justitie vormt hierop in principe geen uitzondering.

- Tegelijkertijd kunnen zorgverleners vaak heel belangrijke informatie hebben als het gaat om de behoeftes en de mogelijkheden van de verdachte. Zij kunnen vaak wel inschatten of een maatregel of gedragsinterventie effect zal hebben of uitvoerbaar is. Het voor is hen vaak moeilijk wanneer zij zich geconfronteerd zien met beslissingen omtrent hun cliënt die voor hen moeilijk uitvoerbaar zijn. Een oplossing kan zijn dat de verdachte (of wettelijk vertegenwoordiger) de zorgverlener toestemming geeft om informatie uit te wisselen. Het kan daarom zinvol zijn om de verdachte in een vroeg stadium de gelegenheid te geven een eventuele zorgverlener op de hoogte te stellen van zijn aanhouding en hen te vragen hem te ondersteunen.

“Alleen als het naar zo’n zijorganisatie gaat, zoals bijvoorbeeld de reclassering, dan bespreek ik toch altijd wel even voor met mijn leidinggevende wat ik zal vertellen en wat niet. Want ja, bepaalde dingen moeten wel verteld worden, maar in hoeverre mag dat? En wanneer gaat het een bepaalde lijn over dat je te veel vertelt en toch ook het vertrouwen en de privacy van cliënt schaadt? Dat is natuurlijk ook belangrijk.”

Woonbegeleider

“Het is niet mogelijk het gehele strafrechtproces aan te passen voor mensen met een LVB. De wens om geheel aan te sluiten is dan ook niet reëel. Het negeren van de behoeftes en uitdagingen van de mensen tijdens het proces is ook niet wenselijk. We moeten dan ook binnen individuele processen kijken op welke wijze er het beste aangesloten kan worden bij de persoon.”

Jeugdofficier van justitie

- Al met al zal op basis van zo’n breed mogelijk beeld van de verdachte moeten worden besloten welke afdoening passend geacht wordt. Niet alleen informatie over het delict en het bewijs hiervoor is van belang, maar ook informatie over de mogelijkheden en beperkingen (ook praktisch en lichamelijk) van de verdachte in diens context moet worden meegewogen. Ketenpartners binnen het veiligheidshuis of aan de ZSM-tafel, maar ook betrokkenen daarbuiten kunnen helpen bij het zoeken naar creatieve afdoeningen die de kans op recidive zullen verminderen.

C. Aandachtspunten bij de afdoening van strafzaken

Het aanrekenen van het delict

- Dat een verdachte een LVB heeft is juridisch gezien geen reden om strafrechtelijke vervolging achterwege te laten. Het Wetboek van Strafrecht stelt

in artikel 39 wel dat een dader ontoerekeningsvatbaar is wanneer hem de daad “wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet kan worden toegerekend”. Wanneer het NIFP heeft vastgesteld dat het strafbare gedrag

(deels) voortkomt uit de beperking kan de rechter het feit dat de dader een beperking heeft dus wel meenemen in de beslissing over toerekeningsvatbaarheid.

- In alle zaken waarin er sprake is van een LVB kun hier in de afdoening van een zaak of bij het bepalen van de strafeis rekening mee worden gehouden, bijvoorbeeld wanneer duidelijk is dat gelet op de beperking andere bestraffing meer passend is. Er is immers altijd de mogelijkheid om op maat te straffen. De omstandigheden waaronder het delict gepleegd is, eerder gedrag en kenmerken van de dader en eventuele spijtbetuigingen of herstelgerichte daden van de verdachte kunnen meegewogen worden. Ook de strafdoelen spelen hierbij een rol, en dus een inschatting van wat werkt bij deze verdachte. Er is dus ruimschoots ruimte om rekening te houden met de persoon van de dader, en daarmee met de aanwezigheid van een LVB.

“Kijk wat passend is. Bij een licht delict kan het meer gaan over de zorg die je constateert. Het is soms de vraag of je de zaak binnen het gedwongen kader op moet pakken. Een alternatief is het vrijwillig kader, bijvoorbeeld door in te steken op begeleiding door de ouders, of door samenwerking te zoeken met het wijkteam en MEE.”

Reclasseringswerker

De omstandigheden van het delict

- Bij verdachten met een LVB is het soms belangrijk je af te vragen in hoeverre ze in staat zijn geweest te overzien of datgene wat ze gedaan hebben niet mocht. Ook is soms de vraag met welke intenties ze dit gedaan hebben: de ene

bedreiging is de andere niet. Hierbij zal het strafblad van de verdachte waarschijnlijk ook een rol spelen: iemand die meermaals voor hetzelfde delict is voorgekomen zal hier eerder op afge-rekend worden. Toch is het ook dan van belang je te realiseren dat de mensen met een LVB minder snel leren van hun fouten en soms meer kansen nodig hebben.

Effectiviteit van interventies

- Naast vergelding en afschrikking zijn resocialisatie en recidivevermindering belangrijke uitgangspunten bij het opleggen of het eisen van een straf. Er bestaat echter geen onomstreden, algemeen aanvaarde empirische theorie over het effect van straffen. Wel weten we dat straffen niet alleen in verhouding moeten staan tot het risico dat de verdachte vormt, maar ook afgestemd moeten zijn op de mogelijkheden van de verdachte.
- Voor mensen met een LVB is het extra belangrijk dat er aandacht is voor de sociale omstandigheden, ook wanneer er sprake is van afdoening tijdens een OM-zitting. Zij hebben vaak meer problemen in het sociale domein. Tegelijkertijd is het soms lastig bij deze groep de achterliggende oorzaken van hun gedrag te achterhalen. Toch is het belangrijk hier voldoende aandacht aan te geven, wil men daadwerkelijk recidive terugdringen.
- Met betrekking tot de mogelijkheden van de dader geeft het responsiviteitsbeginsel duidelijk aan dat interventies moeten aansluiten bij de mogelijkheden en beperkingen (ook cognitief) van de delinquent. Wanneer interventies aan het niveau en de mogelijkheden van iemand met een LVB worden aan-

gepast vergroot dit de kans op succes-ervaringen en op het aanleren van nieuwe vaardigheden, en daarmee de kans op recidivevermindering.

- Zonder dat afgezien wordt van bestraf-fing, kan de persoon met een LVB be-handeling, begeleiding en ondersteu-ning krijgen die afgestemd is op de LVB. Voor jeugdigen met een LVB is on-der meer een menukaart beschikbaar van erkende gedragsinterventies, ont-wikkeld door de Raad voor de Kinder-bescherming. Er is dus ruimte om een sanctie op maat te eisen en op te leg-gen. In het kader hiernaast staan enke-le voorbeelden van voor de doelgroep geschikte gedragsinterventies.

“Als je bij iemand met een LVB zegt: “Je hebt al een boete gehad, een taakstraf, ga dan nu maar meteen zitten”, dan ga je eraan voorbij dat iemand met een LVB een heel ander lerend vermogen heeft dan een an-dere verdachte. Je kunt veel meer inzetten op hulpverlening en minder op straffen. Dat zijn allemaal dingen die je kan doen. Hetzelfde als je gaat beslissen wat je gaat doen met de zaak. Ik leg niet een kale boete op, want dan weet ik bijna zeker dat het volgende week weer gebeurt. Maar we gaan meteen inzetten op hulpver-lening.”

Assistent officier van justitie

Behalve deze gedragsinterventies zijn er voor jeugdigen met een LVB ook verschillende gemeentelijke jeugdhulp-interventies beschikbaar die kunnen worden opgelegd als bijzondere voor-waarde in het kader van een voorwaar-delijke straf, zoals Relationele gezins-therapie (RGT) voor jeugdigen met een IQ gelijk of hoger dan 55 en hun gezin-nen. Met behulp van dergelijke voor-waarden kan vermoedelijk meer maat-werk worden geleverd.

- **Voorbeelden van gedragsinterventies geschikt voor jeugdigen met een LVB**

SoCool – een cognitieve sociale vaardig-heidstraining die bedoeld is voor het aanleren en vergroten van sociale en cognitieve vaardigheden aan jongens en meisjes met een LVB die meerdere de-licten hebben gepleegd, om de kans op recidive te verminderen. Jeugdigen met een LVB kunnen deze volgen in plaats van een boete of werkstraf (tenzij ie-mand echt niks wil doen of voor de zoveelste keer voorkomt).

TACT Plus – agressieregulatietraining voor jeugdigen met een LVB met als doel het aanleren van sociale en cognitieve vaardigheden aan jongens en meisjes met agressieproblemen en die een of meerdere (gewelds)delicten gepleegd hebben, om de kans op recidive te verminderen.

NPT-LVB – een jaar lang intensieve be-geleiding die zich richt op delinquente jeugdigen met een LVB en een gemid-deld tot hoog recidiverisico en hun netwerk.

Grip op Agressie – training gericht op het verminderen en voorkomen van agressief (delict)gedrag en het vergro-ten van vaardigheden in het herkennen van en omgaan met spanning die leiden tot agressief gedrag, bij jeugdigen met een LVB.

Stay-a-way Plus - een training voor jeugdigen met een LVB die in het kader van het jeugdstrafrecht een leerstraf gericht op het motiveren tot vermin-dering van middelengebruik opgelegd hebben gekregen ((nog) niet erkend).

MST-LVB – systeemgerichte behande-ling voor jeugdigen met een LVB en antisociaal gedrag.

- Dankzij de toenemende kennis en ervaring met de doelgroep gaat de laatste tijd veel aandacht uit naar het ontwikkelen en aanpassen van bestaande interventies aan LVB gerelateerd kenmerken en problematiek. Het Landelijk Kenniscentrum LVB de Richtlijn Effectieve Interventies LVB ontwikkeld. Deze bevat aanbevelingen voor de vormgeving van interventies voor jongeren met een LVB. De richtlijn betreft dus geen interventies die specifiek ontwikkeld zijn voor de doelgroep met LVB, maar kijkt naar aanpassingen om bestaande interventies beter aan te kunnen laten sluiten op deze doelgroep.
- Door het opleggen van voorwaarden is een breder palet aan mogelijkheden toegankelijk. Ook hier is het belangrijk dat bijvoorbeeld door de reclassering wordt gekeken of een beoogde opname in een zorginstelling of een eventuele ambulante behandeling passend is bij de mogelijkheden van de verdachte, en of eventueel moet worden vastgelegd waar de behandeling moet worden uitgevoerd. Wanneer voorwaarden worden opgelegd, moet goed worden gekeken of het gevraagde gedrag tot de handelingsmogelijkheden van de verdachte hoort.
- Soms kan aangesloten worden bij de al bestaande hulpverlening. De handelingsmogelijkheden van een woonlocatie zijn afhankelijk van de verblijfstitel van de cliënt. Als deze vrijwillig in de instelling verblijft heeft de instelling geen juridische grond voor het toepassen van middelen, maatregelen en methoden. Het strafrecht kan dan net die stok achter de deur zijn om een minder gemotiveerde cliënt in beweging te krijgen.
- Wees je ervan bewust dat juist bij mensen met een LVB de straf zwaarder uit kan pakken wanneer teveel nadruk wordt gelegd op het verwachte effect. Zo is bij mensen met een LVB soms een langere of intensievere behandeling nodig om recidive te kunnen voorkomen. Wanneer een langere of intensievere behandeling wordt opgelegd omdat alleen dan een succesvolle uitkomst verwacht wordt, loopt men tegelijkertijd het risico dat de zwaarte van de sanctie niet meer in verhouding staat tot het delict.
- Soms is het niet zozeer de strafmodaliteit of strafmaat die aangepast kan worden aan de beperking van de verdachte, maar de uitvoering. Dit is vaak aan de reclassering: die kan bijvoorbeeld beoordelen hoe de opgelegd taakstraf het best kan worden ingevuld. Toch is het belangrijk als ook de officier laat zien hier oog voor te hebben, door bijvoorbeeld aan te geven dat het in deze zaak extra belangrijk is dat goed gekeken wordt waar de sanctie het best uitgevoerd kan worden.
- Mensen met een LVB zijn vaak meer dan gemiddeld afhankelijk van hun omgeving. Om effect te sorteren met interventies is het vaak nodig dat de context, zoals ouders en gezin, school, werk en dagbesteding, meewerken aan een interventie of ook veranderen. Dit levert een spanningsveld op ten opzichte van het justitiële kader, aangezien een straf niet wordt opgelegd aan de omgeving. Toch kan het belangrijk zijn dat na wordt gegaan welke ondersteuning de omgeving wil en kan bieden om te beoogde interventie te doen slagen.

Het belang van de context

- Jongeren met een LVB hebben meer ondersteuning nodig vanuit hun omgeving om (weer) op het rechte pad te komen. Er moet dus oog zijn voor het scheppen van goede omstandigheden. Voor de effectiviteit van interventies is het belangrijk in verschillende domeinen te handelen: de betrokkene zelf, ouders en gezin, school en werk en dagbesteding. Interventies die enkel gericht zijn op gedragsverandering bij de persoon zelf verminderen het risico op recidive zeer waarschijnlijk onvoldoende.
- Het kan soms goed zijn ook in de voorwaarden rekening te houden met het belang bovenstaande door bijvoorbeeld eisen te stellen op het gebied van scholing en dagbesteding. Houd er wel rekening mee dat de jeugdige aan de eisen moet kunnen voldoen.
- Voor een jongere met een LVB kan het moeilijker zijn om geschikt onderwijs te blijven volgen, te vinden of om daar te worden toegelaten. Een deel van hen komt thuis te zitten, in het bijzonder wanneer er sprake is van een gecombineerde behoefte aan speciaal onderwijs en zorg. Jongeren met een LVB kunnen meer begeleiding en ondersteuning vragen dan scholen kunnen bieden. De praktijk wijst bovendien uit dat scholen huiverig kunnen zijn met het aannemen van jongeren met een LVB. Jongeren zelf ervaren verder vaker dan normaalbegaafde jongeren angst om naar school te gaan en een gebrek aan motivatie, niet in de laatste plaats door de vele faalervaringen die zij tijdens hun schoolloopbaan hebben opgedaan. Ook komt het vaker voor dat zij wegens gedragsproblemen van school worden gestuurd en niet meer terug mogen komen.

- Een vorm van dagbesteding is arbeidsparticipatie. Het is echter niet eenvoudig om (blijvende) arbeidsparticipatie bij jongeren met een LVB tot stand te brengen gezien de behoefte aan levenslange ondersteuning, niet in de laatste plaats op dit terrein. Ook arbeidstoeleiding vormt bij deze doelgroep een knelpunt. In Nederland bestaan wel verschillende projecten om jongeren met een LVB toe te leiden naar de arbeidsmarkt, zoals re-integratieprojecten.

Terugval/terugmelding

- Bij mensen met een LVB is de kans groter dat zij de bij voorwaardelijke straffen gestelde voorwaarden schenden, bijvoorbeeld doordat zij niet goed begrepen hebben wat er van hen verwacht wordt of er niet in slagen om het gewenste gedrag te laten zien. Hierbij bestaat het risico dat zij, vergeleken met gemiddeld begaafde delinquenten, vaker alsnog hun straf in detentie moeten uitzitten. Als iemand zich niet aan afspraken heeft gehouden dan is het bij mensen met een LVB van groot belang dat de reclassering voorafgaand aan een terugmelding checkt of dit gebeurde uit onwil of onkunde. Wat is de verklaring voor iemands gedrag? Licht het aan de persoon of aan het doel? Soms zijn de doelen te hoog gesteld of is er te weinig ondersteuning geboden.
- Wanneer een jongere recidiveert is dit een belangrijk moment. Voor jongeren met een LVB is een terugval bijna onvermijdelijk. Jongeren met een LVB gaan vaak met twee stapjes vooruit en dan weer met één stapje achteruit. Informatie over een mogelijke LVB bij de verdachte kan een rol spelen in de overweging hoe lange adem je hebt bij een recidivist: ga je ervan uit dat ie-

mand meer tijd nodig heeft om te leren? Of is het zaak om af te straffen? Om te voorkomen dat iemand met een LVB ongemotiveerd raakt is het belangrijk om op dergelijke momenten hoop en vertrouwen uit te blijven stralen. Maak bijvoorbeeld een vergelijking met het jaar ervoor: wat is er al wél positief veranderd?

“Wanneer iemand steeds blijft terugkomen kan gekozen worden voor een ISD-traject van twee jaar. De persoon in kwestie staat dan centraal en vaak is er sprake van verslaving, schulden et cetera. Dat lijkt ideaal voor mensen met een LVB. In de praktijk zie je echter vaak dat mensen zo’n traject ook weer voor de tweede keer krijgen. Het is dan meer een kwestie van iemand van de straat houden dan daadwerkelijk verder helpen.”

Strafrechtadvocaat

“Dat zeggen we ook wel eens tegen elkaar: we mogen wel eens wat creatiever beoordelen. Dat je toch de nadruk gaat leggen op: oké, hij heeft het wel gedaan, hij heeft het misschien al drie keer eerder gedaan, dat is het moment dat je mensen een beetje zat begint te raken. Maar er is kennelijk nog geen passende reactie op zijn actie komen. Misschien moeten we toch maar weer de reclasering inschakelen. Want hij heeft daar in principe veel meer baat bij dan gewoon afstraffen.”

Parketsecretaris

ZSM: ook dan maatwerk

- De ZSM-werkwijze heeft als voordeel dat afstemming met de ketenpartners standaard onderdeel is van de werkwijze. Ook is er snel duidelijkheid voor verdachten. Dit is gunstig voor verdachten met een LVB die oorzaak en gevolg moeilijk kunnen overzien. Daarbij is het wel van belang dat ook hier de tijd wordt genomen om expliciet te overwegen of er mogelijk sprake is van een LVB, welke eisen dit stelt aan het horen en welke mogelijke invloed dit heeft op de effectiviteit en de uitvoerbaarheid van de beoogde afdoening (zie voorgaande paragrafen). Let erop dat dit er in de praktijk niet bij in schiet. Door de snelheid tijdens ZSM en doordat de officier van justitie de verdachten niet in het echt ziet is het gevaar groter dat de LVB niet altijd ter sprake komt. Bovendien is er weinig tijd om de sociale context van de verdachte te bespreken.
- Ook wanneer gekozen wordt voor een sepot is het belangrijk om aandacht te besteden aan de zorgvraag. Contact met het strafrecht kan een goede ingang zijn om aandacht te besteden aan de vaak aanwezige multiproblematiek. Soms is een strafrechtelijke reactie niet mogelijk of passend, maar kan toch door de ketenpartners zorg in het vrijwillig kader worden aangeboden. Ook kan het soms goed zijn een signaal te geven aan het Veiligheidshuis, zodat ook men ook daar op de hoogte is van het contact van de verdachte met het strafrecht.

D. De omgang met jongeren met een LVB tijdens de zitting

Telehoren

- Op het eerste gezicht lijkt telehoren niet bijzonder geschikt voor mensen met een LVB: de toch al moeilijke afstemming wordt hier nog verder door bemoeilijkt. Jongeren zullen hier naar verwachting wel minder moeite mee hebben. Als het niet anders kan, zal iemand de jongere wel moeten bijstaan zodat de spanning die het kan oproepen zoveel mogelijk gereduceerd wordt. Een risico bij telehoren is ook dat er te weinig tijd genomen wordt om onderzoek te doen naar de capaciteiten en de omstandigheden van het delict en van de verdachte.

“Hier kan je wel langs de cellengang. En beneden hebben we schermen staan en dan kan je ze toespreken op het moment dat ze naar huis gaan. Dan ga je eens met ze praten: nou dat krijg je soms een heel ander beeld. We hebben hier vaak geen tijd voor. Maar als je meer een beeld wil creëren van een verdachte is dat perfect om te doen. Dat je ze even ziet.”

Parketsecretaris

- Aan de andere kant is telehoren wel een manier om de jongere op afstand te zien en spreken, wat weer extra informatie op kan leveren over het functioneren van de jongere dan wanneer dit contact achterwege wordt gelaten. Voor een verdachte met een LVB kan het goed zijn als het contact met de officier snel na het delict plaatsvindt, omdat de link met het delict dan nog duidelijk is. Daarbij is het vaak in het voordeel van de verdachte met een LVB om zijn kant van het verhaal te

kunnen belichten, en te kunnen aangeven of een voorgenomen afdoening haalbaar en acceptabel is. Soms is het daarom goed om dit contact toch even te maken, zelfs als er later alsnog een zitting gepland wordt.’

OM-zitting vs de zitting met de rechter

- In de volgende paragrafen worden adviezen in algemene zin gegeven. Bij een OM-zitting heeft de officier de regie over de zitting. Hij heeft een veel bredere taak, en staat meer dan bij andere zittingen in contact met de verdachte. Bij de andere zittingen -of het nou gaat om een leerplichtzitting of om een meervoudige kamer, een raadkamer of een hoger beroep - ligt de regie bij de rechter, en is de rol van de officier beperkter. Toch worden bij alle zittingen voor een groot deel dezelfde vaardigheden gevergd. Naast de algemene adviezen wordt soms expliciet ingegaan op de OM-zitting, en soms (bij het requisitoir) expliciet op zittingen bij de rechter.
- Voor de verdachte is soms moeilijk te begrijpen wat de rollen van de verschillende aanwezigen bij de zitting zijn. Vooral bij de rechter is het soms lastig te begrijpen wie wat doet: de diverse aanwezigen zien er hetzelfde uit maar hebben zeer verschillende rollen. Bij een OM-zitting is het juist soms weer verwarrend dat één iemand alles lijkt te doen. Uitleg over wie wat doet, en transparantie in de verantwoordelijkheden is dan ook zeer belangrijk. Bij een OM-zitting lijkt er wel meer ruimte

te zijn om je aan te passen aan de persoon die je voor je hebt. Toch geldt in beide situaties dat er vaste stappen doorlopen moeten worden, die voor de verdachte helder moeten zijn.

“Ik denk dat dat niet eens zozeer is dat dat allemaal op de zitting moet gebeuren. Wij kunnen wel dingen aanpassen. Maar ik denk dat ook daaromheen wel dingen kunnen gebeuren. Het zou goed zijn dat iemand op LVB-wijze, bijvoorbeeld met picto's, inzicht krijgt in waar de zitting straks over gaat. En daar dus vooraf en achteraf meer begeleiding in krijgt. Natuurlijk kan ik er rekening mee houden, maar vanwege die tijdsdruk en omdat het een juridische procedure is, is het lastig om de zitting helemaal te ‘verLVB’en’.”

Jeugdofficier van justitie

Beperkte aanpassingsmogelijkheden

- Hoe minder tijd er is, hoe minder mogelijkheden er zijn om rekening te houden met de LVB. Vaak is er maar weinig tijd voor extra uitleg, voor het checken van het begrip van de verdachte of voor het bespreken van de persoonlijke omstandigheden. Bovendien vereist het strafrecht dat bepaalde stappen gezet worden en bepaalde dingen gezegd worden, bijvoorbeeld bij een wijziging van tenlastelegging of het aanhalen van jurisprudentie, en heb je als officier nu eenmaal een bepaalde taak. Er is dan ook een spanningsveld tussen wat de jongere mogelijk nodig heeft en wat je binnen de kaders van het strafprocesrecht kan bieden. Soms is het daarom goed om te kijken wat er buiten de zitting kan worden opgevangen, bijvoorbeeld door de advocaat of de reclassering. Tegelijkertijd ontslaat dat de partijen die aanwezig zijn bij de

zitting niet van de eigen verantwoordelijkheid te doen wat mogelijk is.

Het begin van de zitting

- Nog voor de zitting begonnen is lopen mensen met een LVB vaak al tegen problemen aan. Zo hebben zij moeite met het bijhouden van de post, maar ook om te begrijpen wat er in een dagvaarding staat en wat dat voor hen betekent. Zij vinden het ook lastig om zich aan afspraken te houden en op tijd te komen. Met het openbaar vervoer reizen naar het rechtsgebouw is voor vaak lastig, net als het vinden van de juiste rechtszaal. Door hun beperking kunnen jongeren met een LVB niet of te laat op zitting verschijnen. Realiseer je dat iemand met een LVB bij binnenkomst al overvraagd kan zijn.
- Toch is de aanwezigheid van de verdachte een buitengewoon belangrijk onderdeel van zijn of haar leertraject, niet in de laatste plaats ter preventie van eventuele toekomstige delicten. De zitting en alles wat daarbij komt kijken is een serieuze aangelegenheid en kan enorm spannend zijn voor iemand met een LVB, maar hoort (met de juiste ondersteuning en afstemming) bij het leren. Met name op mensen met een LVB die al meerdere keren de fout zijn ingegaan, kunnen bijvoorbeeld de hiërarchie in een strafzittingszaak en formele kleding zoals de toga toch respect afdwingen.

Voor mensen met een LVB is het van belang dat de introductie van de zitting wordt aangepast aan hun niveau. Probeer, wanneer je een OM-zitting moet inleiden, in te schatten wat het niveau is van de verdachte is zodat de introductie niet te ingewikkeld maar ook niet te kinderachtig is. Belangrijk is om mensen met LVB te bereiken en op een

warme manier aansluiting te vinden, oprecht interesse te tonen en geduld te hebben. Geef bijvoorbeeld een compliment door te noemen dat je ziet dat iemand zijn best doet, door te vragen hoe iemand het ervaart om op zitting te moeten komen of om te helpen wanneer er aan diens kant een stilte valt. In plaats van vragen of iemand het heeft begrepen, kun je ook vragen: 'Heb ik het zo goed uitgelegd?' Maak bijvoorbeeld ook afspraken met de persoon in kwestie: 'Als je het niet hebt begrepen, steek dan even je hand op.' Mensen met een LVB durven op zitting vaak niet om extra verduidelijking te vragen. Een afgesproken signaal kan net de drempel verlagen om wel aan te geven wanneer iets te snel gaat.

“Misschien is juist op het moment dat je weet dat je met iemand met een LVB te maken hebt het gesprek je hier in het cellencomplex heel belangrijk is. Erachter komen wie ben jij, wat gaan we doen. Toen ik jeugdofficier was ging ik altijd even naar het cellenblok. En dan ging ik even praten met die jongeren, om even uit te leggen van: ‘hé vriend, ik heb je dossier gelezen en het ziet er niet goed uit. Ik ga aan de rechter-commissaris vragen om je 14 dagen vast te zetten. Dus weet: dat is wat ik ga vragen en daar wordt straks een beslissing over genomen’.”

Officier van justitie

- Aan het begin van een OM-zitting verifieert je de personalia, maar als je dit zo noemt ben je een jongere met een LVB al kwijt terwijl de zitting nog maar net is opgestart. Het is beter om te zeggen dat je de gegevens even wilt controleren. Wat ook kan is nog directer navraag doen, bijvoorbeeld

door te zeggen: 'Oké, dus je bent..., je woont... Klopt dat?'

Casus Wesley

Wesley (15) moest op zitting komen vanwege een delict dat hij had gepleegd. De planning van de rechtbank liep uit en Wesley en zijn advocaat hadden al best lang op de gang zitten wachten, toen werd meegedeeld dat het nog langer zou duren voordat zij op zitting konden verschijnen. De advocaat van Wesley was zich bewust van de lage spanningsboog van Wesley en adviseerde hem nog maar even een rondje te gaan lopen om de tijd te overbruggen. Op het moment dat de bode aankondigde dat de zitting dan eindelijk ging beginnen, was Wesley echter telefonisch onbereikbaar. Als gevolg was Wesley niet op tijd terug en besloot de rechter de eerstvolgende zaak voor te laten gaan. Toen Wesley eenmaal was gearriveerd en dit te horen kreeg, voelde hij zich erg oneerlijk behandeld. In zijn beleevingswereld wachtte hij wel op de rechters, maar zij niet op hem, wat bij Wesley kwaad bloed zette. Bovendien was Wesley na al dat wachten helemaal op, nog voor de zitting maar was begonnen, terwijl hij wel zou worden beoordeeld. De advocaat besloot dit mede te delen toen de zitting eindelijk begon. De rechter die de zaak van Wesley behandelde besloot hier in het vervolg bij zaken met jeugdigen met een LVB meer rekening mee te houden. De advocaat van Wesley besloot voortaan goed met cliënten met een LVB af te stemmen over hun bereikbaarheid.

- Jongeren met een LVB hebben vaak meer behoefte aan extern geboden structuur en overzicht. Het is van belang dat de jongere op begrijpelijke wijze wordt uitgelegd wat hem te wachten staat: hoe lang gaat de zitting duren, welke onderwerpen worden behandeld en is er een pauze? Ook is het soms moeilijk te overzien wanneer de jongere wel wat mag zeggen en wanneer niet. Het kan een idee zijn om aan de start van een OM-zitting een hand-out uit te delen, waarop dit vermeld staat. Gedurende de zitting kan je dan per onderdeel benoemen wat er te gebeuren staat. Bij meer ingewikkelde en zwaardere strafzaken zou een dergelijke handout door de advocaat aangeleverd kunnen worden. Met een hand-out krijgt een jongere met een LVB minder het gevoel dat er over diens hoofd wordt gesproken. Een voorbeeld hand-out is als bijlage toegevoegd aan deze handreiking.

“Dan zeg ik ook altijd: ‘waarschijnlijk gebruik ik hele moeilijke woorden, en heb ik dat zelf niet door. Dus als er iets is wat je niet begrijpt, geef het dan aan want dan leg ik het even uit.’ Omdat je vaak denkt dat je heel begrijpelijk praat, maar ja: als je al voorwaardelijk of proeftijd zegt, dan kan iemand dat niet snappen. Dan is het fijn als je weet: ik mag zeggen ‘ik snap het niet’.”

Assistent officier van justitie

Het duiden van het gedrag van de verdachte

- Kijk goed wie je voor je hebt: soms heb je op basis van het dossier een indruk, maar deze kan afwijken van wie je voor je ziet. Kijk hoe iemand reageert op vragen en hoe iemand zich gedraagt. Vaak is er tijdens de zitting niet veel gelegenheid meer om vragen te stellen om de LVB te signaleren, maar het is

altijd goed om ervan uit te gaan dat zeker een derde van de zaken iemand met een LVB betreft. Een goede inschatting van het niveau van de verdachte is belangrijk om overschatting te voorkomen. Op basis van deze inschatting kun je proberen om het aantal vragen dat je stelt en de hoeveelheid informatie die je geeft zo goed mogelijk op de persoon aan te passen.

- Belangrijk is om tijdens de zitting alert te zijn op vermoeidheid bij jongeren met een LVB. Vermoeidheid kan een aanleiding zijn voor een pauze, schor-

Arjan (16) is een norse en gesloten jongen met een LVB. Zijn houding is al jaren zijn overlevingsstrategie. Toen Arjan op zitting moest komen, gedroeg hij zich brutaal naar de kinderrechter, die zich op haar beurt niet had ingelezen in de problematiek van Arjan. In plaats van de-escalerend te werk te gaan, sprak de rechter Arjan aan op zijn gedrag. De op dat moment aanwezige vertegenwoordiger van de Raad voor de Kinderbescherming zag dit gebeuren en greep net op tijd in door het woord te nemen en aan de rechter uit te leggen waar dit gedrag van Arjan vandaan kwam. Arjan voelde zich daarvoor erkend en reageerde door zijn excuses aan te bieden aan de rechter en uit te leggen dat hij nu eenmaal de neiging heeft zo te reageren. De uitleg van de vertegenwoordiger van de Raad was voor Arjan het zetje om zich kwetsbaar op te stellen in plaats van zichzelf te verdedigen en zijn hakken in het zand te zetten.

sing of onderbreking. Jongeren met een LVB hebben een kortere spanningsboog dan gemiddeld begaafde jongeren en om informatie aan te laten komen en een gesprek te kunnen voeren, is het belangrijk hier rekening mee te houden. Niet alleen vermoeidheid, maar ook opgebouwde spanning kan overigens een aanleiding zijn om een pauze in te lassen. Jongeren met een LVB kunnen boosheid ervaren uit onbegrip of wanneer ze in paniek raken. Ook kunnen ze dichtslaan op het moment dat ze voor de rechter(s) en officier komen te zitten. Een pauze kan dan de-escalerend werken. In plaats van een pauze in te lassen kan een bekertje water aanbieden ook een fijne onderbreking zijn. Houd er rekening mee dat iemand net de zaal is binnengekomen: iets dat op zich voor iedereen al intimiderend kan zijn, maar voor mensen met een LVB geldt dat in het bijzonder.

- Kijk met het oog op de uitgebreidere uitleg en eventuele pauzes of het mogelijk is om OM-zittingen met een verdachte met een LVB ruimer in te plannen. Dit voorkomt frustratie en stress aan beide kanten wanneer de communicatie niet wil vlotten.

“Je kun bijvoorbeeld beginnen met de vraag: ‘Weet je waarvoor je hier bent vandaag?’ Een open vraag aan het begin, dan krijg je misschien wel in de gaten hoeveel iemand wel of niet weet over wat er precies allemaal op het spel staat.”

Jeugdofficier van justitie

- Doordat mensen met een LVB situaties minder goed aanvoelen, kan het zijn dat zij de sociale normen die gelden op een zitting niet goed opmerken. Dat kan tot gevolg hebben dat zij voor hun beurt spreken en aanwijzingen niet opvolgen. Ook komen jongeren met een

LVB nogal eens op zitting met ongepaste kleding. Veel van hen denken namelijk dat het niet uitmaakt wat ze aantrekken wanneer ze voor de rechter moeten verschijnen en gaan ervan uit dat ze alleen op hun dossier worden beoordeeld. Weinig reflectie tonen op het eigen (strafbare) gedrag of weinig empathie tonen naar bijvoorbeeld het slachtoffer, kan ook te maken hebben met de vaardigheden van de persoon in kwestie, de sociale informatieverwerking en het begrip.

“Wat wij nu doen is de OM-zittingen ruimer inplannen, zodat we ook tussendoor even koffie kunnen halen. Of even kunnen stoppen zodat iemands spanningsboog weer opgeladen wordt om weer door te gaan.”

Assistent officier van justitie

- Dit bij elkaar opgeteld kunnen zij onverschilliger, respectlozer overkomen dan hun bedoeling is. Het is goed om er rekening mee te houden dat dit vaker een kwestie is van onkunde dan van onwil. Een verdachte die zich niet gedraagt zoals verwacht kan hierop worden aangesproken. Eventueel kan worden gevraagd waarom iemand zich zo gedraagt. Waak er in ieder geval voor dat mensen bij de afdoening van een zaak op hun gedrag tijdens de zitting worden afgerekend als niet duidelijk is wat hierachter zit

De rol en de plek van de andere aanwezigen

- Wees erop bedacht dat het voor de jongere soms moeilijk is te begrijpen wie welke rol heeft. Soms kan het belangrijk zijn om uit te leggen wat de rol is van bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming. Bij een leerplichtzitting kan er verwarring bestaan over de rol van de leerplichtambtenaar.

Weer hier alert op en leg waar nodig uit dat de rechter, en bij een OM-zitting jij als officier, de verschillende partijen hoort, maar uiteindelijk zelf de beslissing neemt.

- Het is voor jongeren met een LVB van onschatbare waarde wanneer iemand hen gedurende de zitting vergezelt die ze, voor zover mogelijk en zoveel mogelijk, vertrouwen. Wanneer zij niet worden gehoord en niet worden erkend, is dat schadelijk voor hun zelfbeeld en zelfvertrouwen: zij hebben er dan in feite (weer) een traumatische ervaring bij en een bevestiging van hun tekortkomingen. Dat zal hen er bovendien eerder toe verleiden om opnieuw een delict te plegen, dan het rechte pad op te gaan.
- Laat de advocaat op zitting waar mogelijk plaatsnemen op de stoel naast de persoon met een LVB. Een kleine fysieke afstand maakt het makkelijker om eens oogcontact te maken of kort te overleggen. Het biedt de advocaat ook de mogelijkheid om de persoon met een LVB te ondersteunen waar dat nodig is om te begrijpen waar het op zitting over gaat. Ook kan de advocaat soms met een simpel gebaar de cliënt geruststellen. Mocht het niet mogelijk zijn om de advocaat naast de verdachte met LVB te laten plaatsnemen, maar wel erachter, sta dan in elk geval toe om even contact te hebben.
- In een OM-zitting, bij aanwezigheid advocaat kun je eventueel verwijzen naar de mogelijkheid van de advocaat om na de zitting alles nog eens uit te leggen. Wanneer er geen advocaat aanwezig is, is het extra belangrijk om te controleren of de verdachte de uitspraak goed begrepen heeft.

Bij leerplichtzittingen is geen advocaat aanwezig die de persoon met een LVB gedurende de zitting bij kan staan. Dat betekent dat er ook niemand is die hem of haar voorafgaand aan de zitting op de zitting kan voorbereiden. Hetzelfde geldt voor het na afloop toelichten en uitleggen van dingen die op zitting besproken zijn. Hoewel er bij leerplichtzittingen wel vrijwel altijd iemand van de Raad voor de Kinderbescherming aanwezig is, en soms iemand van de jeugdreclassering, die het een en ander kan uitleggen, is dit niet hun taak en is hier ook niet altijd gelegenheid voor. Eventuele rechtsbijstand wordt ook niet vergoed. Realiseer je dat leerplichtzittingen bovendien best gewichtig kunnen overkomen op iemand met een LVB. Het is voor hen soms lastig te begrijpen dat je voor spijbelen voor de rechter moet komen.

In gesprek met de verdachte

- Het kan niet vaak genoeg worden benadrukt dat jongeren met een LVB (nog) minder taalvaardig zijn en passende communicatie daarom hoog op de prioriteitenlijst moet (blijven) staan (zie hoofdstuk 2). Woorden die vrij gangbaar zijn om te gebruiken in het dagelijkse leven, zoals ‘consequenties’ en ‘impulsief’, snappen zij meestal niet. Controleer of de jongere het begrepen heeft, zeker als er geen advocaat of reclasseringswerker aanwezig die dingen later nog eens uit kan leggen.
- Let er zeker bij de tenlastelegging op dat je deze verwoordt in duidelijke taal; als het nodig is bepaalde juridische begrippen te gebruiken, benoem dit dan, en probeer uit te leggen wat hiermee bedoeld wordt.

Ouders met een LVB

- Ouders spelen een belangrijke rol op zitting. Zij dienen verplicht aanwezig te zijn omdat ze enerzijds belangrijke informatie kunnen geven over hun kind en anderzijds bij kunnen dragen aan zijn of haar resocialisatie. In het geval van schoolverzuim kan de officier van justitie ook de ouders dagvaarden.
- Jeugdigen met een LVB hebben echter vaak ook cognitief zwakkere ouders: niet zelden komt voor dat zij zelf ook een LVB hebben. Wanneer deze ouders op zitting moeten verschijnen wordt dit vaak duidelijk. Veel van hen overschreeuwen zich of zeggen dingen die niet goed zijn voor hun zoon of dochter die op dat moment wordt voorgeleid. Overigens kunnen ook ouders van een gemiddeld begaafd kind een LVB hebben.
- Houd er rekening mee dat ouders met een LVB voorafgaand aan de zitting beangstigende dingen kunnen hebben gezegd tegen hun zoon of dochter, waardoor deze met veel extra spanning de zittingszaal binnenstapt. Ouders met een LVB snappen vaak minder goed wat het effect is van de dingen die ze tegen hun kinderen zeggen en houden daar dus ook minder rekening mee. Dit geldt ook voor de zitting zelf. Wanneer ouders met een LVB harde woorden gebruiken over of naar hun kind, kan dat bij jeugdigen (met LVB) zo hard binnenkomen dat de rest voor hen nog moeilijk te volgen is.
- Het is in de communicatie met ouders met een LVB belangrijk aan te sluiten bij hun begripsniveau door bijvoorbeeld kort en bondig uit te leggen wat er van hen verwacht wordt. Ook bij ouders met een LVB is het belangrijk om rekening te houden met hun vaak gebrekkige woordenschat.
- Houd er rekening mee dat deze ouders vaak al een lange weg afgelegd hebben wanneer het aankomt op hulpverlening en inmiddels vaak het vertrouwen in instanties verloren hebben. Het komt dan ook niet zelden voor dat ouders met een LVB in de weerstand gaan en alle vormen van hulp voor zichzelf en hun kind afwijzen. Soms is de thuissituatie zo onhoudbaar, dat ook de hulpverlening daar niet voldoende in kan betekenen. Voor een deel van de ouders met LVB geldt dat ze niet leerbaar genoeg zijn om goed voor hun kinderen te kunnen zorgen.
- Probeer gevoelens op te merken en te benoemen. Wanneer ouders met een LVB zichtbaar geëmotioneerd zijn, noem dan bijvoorbeeld: ik zie dat het veel met u doet. Het is een kleine moeite, maar het doet vaak veel goeds. Met name bij deze ouders, omdat zij zich vaker dan andere ouders niet gehoord of gezien voelen.
- Het is van belang dat ouders met een LVB in de gelegenheid worden gesteld hun zienswijze op de situatie van hun kind te geven. Hoewel zij zich enerzijds meer overschreeuwen, zijn zij anderzijds minder vaak geneigd om op het juiste moment het woord te nemen dan gemiddeld begaafde ouders. Zij zijn zich over het algemeen ook minder bewust van sociale normen en gespreksregels en kunnen bijvoorbeeld meer moeite hebben met het wachten op hun beurt. Stel concrete vragen: Vaak wordt hen dan daarna om hun mening gevraagd: "Wat vindt u ervan?" Ouders met LVB blokkeren vaak op een dergelijk moment. De vraag schiet dan zijn doel voorbij.

Jongeren met een LVB hebben vaak goed door of je oprecht interesse voor ze hebt of niet. Bereid je goed voor en maak bijvoorbeeld niet de fout van hetnoemen van de verkeerde school. Eén dergelijke vergissing kan er al voor zorgen dat iemand in de weerstand gaat. Omgekeerd roept het verwijzen naar persoonlijke informatie, zoals de naam van iemands school, bij iemand met een LVB vaak al snel een positieve reactie op: ‘Hé, die snapt het.’

In gesprek over het delict

- Na de tenlastelegging is de standaardvraag vaak: ‘Wat vind je van de beschuldiging?’ Dat is voor jongeren met een LVB een vrij abstracte vraag waar zij vaak ook geen eenduidig antwoord op kunnen geven, helemaal niet wanneer het meerdere feiten betreft.
- Ga in plaats daarvan alleen op de feiten af. Voor jongeren met een LVB helpt het om vragen terug te brengen tot het hier en nu. Stel open vragen, maar binnen een gesloten veld. Een vraag als: ‘Vertel eens wat er is gebeurd?’ is ook niet handig. Wat dan vaak volgt, is een eindeloos en onsamenhangend verhaal waar je vervolgens weer op moet inbreken. Wat wel werkt is om een aanloopje te geven, dus: ‘Die meneer is op straat en jij bent daar ook. Vertel eens wat er dan gebeurt.’

“Ik probeer wel altijd zo duidelijk mogelijk te zijn en te vragen of iemand me begrijpt en ook inziet wat die verkeerd heeft gedaan en dus niet zozeer inhoudelijk juridische taal erin te gooien maar wat meer terug naar de basis zeg maar. Ik hoop dat iemand het begrijpt en niet zozeer een straf komt halen en dan weer vertrekt. Want dan is die strafzaak wel afgedaan maar het doel niet behaald.” Interventiejurist

- Jongeren met een LVB worden eerder tot delictgedrag verleid en zijn meer beïnvloedbaar. In groepen zijn zij vaker loyaal aan personen met autoriteit, wat hen een gemakkelijk doelwit maakt om in te zetten bij criminele activiteiten. Bij hen is het nog belangrijker te toetsen wat je in het dossier hebt gelezen en hen te ondervragen over wat er precies is gebeurd.
- Stel niet meer dan één vraag tegelijk. Wanneer iemand met een LVB ‘nee’ antwoordt op de vraag of hij een half jaar geleden in een auto heeft ingebroken met drie andere jongend, dan kan het antwoord nee zijn omdat het om twee jongens ging in plaats van drie. Het kan dan ten onrechte lijken alsof iemand ontkent het delict te hebben gepleegd. Ook het voorstellingsvermogen van mensen met een LVB is minder goed ontwikkeld. Begin een zin daarom niet met ‘Stel je voor...’. Jongeren met een LVB snappen dat niet en zetten dan vaak hun hakken in het zand. Houd het in plaats daarvan bij voorbeelden.

“Jeugdigen met een LVB hebben vaak moeite met het onderscheiden van hoofd- en bijzaken: ze zeggen dan bijvoorbeeld dat de kleur van de muts niet klopt. Terwijl ze zojuist hebben aangegeven dat de rest van het verhaal van de overval juist is.”

Kinderrechter

- Zinnen als ‘De getuige heeft verklaard...’ zijn niet handig bij mensen met een LVB. Beter is om te zeggen: ‘Er liep nog een meneer in de straat en die meneer heeft gezien dat jij iemand hebt geslagen.’ Probeer verder niet te verwijzen naar een proces-verbaal of ‘de stukken’, tenzij je deze ook daadwerkelijk laat zien. Wanneer je het proces-verbaal bij de hand hebt kun je

wel zeggen: 'Dit heeft de politie allemaal opgeschreven op papier, kijk'. Of: 'En dat staat allemaal hierin' waarbij je het proces-verbaal omhoog houdt. Op een later moment kun je daar dan ook naar teruggrijpen: 'Weet je nog wat ik in het begin heb laten zien?'

- Wanneer de zitting betrekking heeft op gebeurtenissen die lagere tijd geleden is weten jongeren met een LVB daar vaak niets meer van. Ga er niet te snel vanuit dat ze niet willen meewerken wanneer zij zeggen zich iets niet te herinneren. Om herinneringen weer boven te halen kan het helpen om dingen te visualiseren en bijvoorbeeld beelden te laten zien van het voorval.
- Bij het bevragen van de verdachte is het belangrijk rekening te houden met de risico's voor verhoren die eerder genoemd zijn. Mensen met een LVB kunnen betrouwbare verklaringen afleggen, maar zijn bijvoorbeeld wel gevoeliger voor antwoordtendenties. Ook kan het voor hen moeilijk te begrijpen zijn waarom dezelfde vragen steeds opnieuw worden gesteld. Dit kan het gevoel geven dat er niet geluisterd wordt en dat woorden worden verdraaid. Ook kan dit hen het gevoel geven dat het vorige antwoord niet goed was, zodat ze een tweede keer een ander antwoord zullen proberen.
- Wees je bij deze doelgroep nog meer dan anders bewust van wat je tijdens de ondervraging uitstraalt. Mensen met een LVB kijken vaak anders naar non-verbale communicatie en luisteren over het algemeen minder naar de woorden die worden gezegd. Een beemoedigend lachje tijdens een serieus gesprek kan bijvoorbeeld geïnterpreteerd als: 'Het is niet erg wat ik heb gedaan, het is blijkbaar allemaal niet zo

ernstig.' Het kan ook zijn dat iemand met een LVB zich dan uitgelachen voelt. Wees duidelijk in je houding en gezichtsuitdrukking: zorg dat deze passen bij wat je inhoudelijk vertelt.

- Het kan soms belangrijk zijn dat jongeren met een LVB eerst hun eigen verhaal kunnen vertellen voordat er vragen worden gesteld. Neem hun verhaal serieus, ook als je het niet meteen begrijpt. Help iemand met het opdelen van het verhaal in kleine stukjes en het structureren van het verhaal. De kunst is om het uitweiden in te dammen maar op een manier dat iemand zich niet tekortgedaan voelt.
- Ook bij jongeren met een LVB moet worden nagegaan hoe groot het risico is op recidive. Bij deze doelgroep is het daarbij extra belangrijk om na te vragen wat zij denken dat de impact is van een delict op het slachtoffer. Het weten van jongeren met een LVB is vaak minder goed ontwikkeld en zij ervaren minder vaak of zelfs helemaal geen schuldgevoel of spijt. Ook geldt dat zij zich vaak minder goed kunnen inleven in anderen en dat zij minder het verband zien tussen oorzaak en gevolg. Dit heeft belangrijke gevolgen voor het recidiverisico.

“Probeer een feit dat een jeugdige met een LVB heeft gepleegd niet te bagatelliseren, bijvoorbeeld door te zeggen: je zit hier niet voor een moord, ofzo. Jeugdigen met een LVB nemen een uitspraak als dat letterlijk, vergeten waarom ze daar zitten en horen alleen die zin. Dit kan ze achtervolgen tot op het moment wanneer ze weer op het punt staan een delict te plegen.”

Jeugdreclasseringswerker

- Hoewel reflecteren op het eigen gedrag moeilijk is voor jongeren met een LVB, is het toch belangrijk uit te leggen waarvoor hij verantwoordelijk wordt gehouden en wat de impact van zijn gedrag is. Soms helpt het daarbij om een beeld te schetsen waarbij iemand uit hun eigen omgeving slachtoffer is. Hoe duidelijker de uitleg, hoe groter de kans dat het gedrag in de toekomst verandert.

Persoonlijke omstandigheden

- Bij een verdachte met een (vermoedelijke) LVB is af te raden om ter introductie de term ‘persoonlijke omstandigheden’ te gebruiken. Dit is een term waar menig persoon met LVB van in de war raakt. Beter is om te zeggen: ‘We gaan het nu eens over jou hebben, over hoe het in het verleden is gegaan en hoe het in de toekomst moet.’ Verder is het goed om een bruggetje te slaan naar justitiële documentatie: ‘Heb je weleens problemen gehad met de politie? Heb je weleens bij de rechter moeten komen? Heb je weleens boetes gehad?’ Persoonlijke omstandigheden kunnen goed worden uitgevraagd naar de tijd, omdat vrijwel iedereen de termen ‘verleden’ en ‘toekomst’ snapt. Vragen met betrekking tot rapportages kunnen dan aan het verleden worden gekoppeld. Vragen over een woning, over werk, over een gezin, over een uitkering, over een verslaving en over andere problematiek kunnen worden gelinkt aan het heden. En wat betreft de toekomst kan worden gezegd: ‘Wat gaan we doen zodat je hier niet opnieuw terecht komt?’
- Het raadsrapport is zo geschreven dat dit ook leesbaar moet zijn voor (gemiddeld begaafde) ouders en jeugdigen en zou dus in principe goed te begrijpen

moeten zijn voor mensen zonder gedragswetenschappelijke achtergrond. Mensen met een LVB lezen dit rapport over het algemeen echter niet, waardoor uitspraken hierover tijdens de zitting vaak voor ze uit de lucht komen vallen. In principe ligt de taak om uitleg te geven over het rapport bij de Raad voor de Kinderbescherming, maar het is niet vanzelfsprekend dat dit ook gebeurt. Met name mensen met een LVB zijn voorafgaand aan de zitting bijvoorbeeld niet altijd even goed bereikbaar. Men doet er verstandig aan er niet zonder meer vanuit te gaan dat mensen met een LVB weten en bovendien snappen wat er in het rapport genoemd staat.

“Het is soms een hele uitdaging om de juiste woorden te vinden. Ik stelde eens een vraag aan een jongere met LVB die een psychiatrische behandeling had ondergaan. Ik vroeg eerst: ‘heeft het je iets opgeleverd?’, maar dat was niet goed. Toen vroeg ik ‘heeft het je goed gedaan?’, maar dat leverde ook niks op. Toen vroeg ik: ‘heb je er baat bij gehad?’, maar ook dat werkte niet. De jongen zei tot 3 keer toe: ik begrijp u nog steeds niet. Dat snapte ik wel, maar ik kwam maar niet op een betere vertaling. Uiteindelijk vroeg ik: was het positief voor je?, maar ook dat woord vond hij lastig. Net toen ik wilde zeggen, ‘nou, laat maar’, vroeg zijn jeugdreclasseringswerker: ‘vond je het fijn?’ Dat begreep hij gelukkig wel.”

Kinderrechter

- Hoewel het goed is te appelleren aan de verwachting dat de jongere zelf de verantwoordelijkheid neemt, geldt voor veel mensen met een LVB dat ze zich afvragen: is er überhaupt wel een

baan te vinden voor mij? Het is belangrijk om je respectvol op te stellen en perspectief te schetsen voor de persoon in kwestie. Mensen met een LVB kunnen bijvoorbeeld veel leren in de praktijk, maar moeten daar wel de tijd voor krijgen. Benoem ook de dingen die iemand wel goed doet, en laat zien dat je herkent dat mensen het zwaar hebben gehad of erg hun best doen.

- Mensen met een LVB hebben meer ondersteuning nodig vanuit hun omgeving om (weer) op het rechte pad te komen. Er moet dus ook tijdens dit gesprek aandacht uitgaan naar de omstandigheden. Voor de effectiviteit van interventies is het belangrijk na te gaan waar ondersteuning nodig is en verkregen kan worden. Probeer aan te sluiten bij waar iemands zorgen liggen. Een verplichte training heeft bijvoorbeeld weinig kans van slagen wanneer iemand geen huisvesting heeft. Kijk naar de basisbehoeften en probeer daarop aan te sluiten. Dit vergroot ook de kans dat iemand zich houdt aan de afspraken en meewerkt.

Het requisitoir

- Bij rechtszittingen is een belangrijk struikelblok voor jongeren met een LVB dat zij niet snappen wat het verschil is tussen een officier van justitie en een rechter, laat staan tussen de eis van de officier van justitie en wat een rechter zegt. Het is daarom belangrijk om voorafgaand aan het requisitoir toe te lichten dat gaat over de mening van het OM en dat de daadwerkelijke beslissing (door de rechter) nog niet is gemaakt en nog moet komen.
- De officier van justitie is in de ogen van mensen met een LVB, helemaal tijdens het requisitoir, al snel de vijand, waar-

door het voor hen als bedreigend kan worden ervaren als deze aan het woord komt. Het kan goed zijn om uit te leggen dat een officier er inderdaad is voor het slachtoffer en voor de samenleving, maar ook zeker voor de verdachte, bijvoorbeeld door te benoemen dat de officier kijkt of het politieonderzoek wel goed en eerlijk verloopt.

“Wat niet werkt is een lang dossier voorhouden, dus alle verklaringen doornemen, alle aangiften en alle getuigen noemen et cetera, dus alle bewijsmiddelen voorhouden. Dat is natuurlijk sùpersaai en die jongens haken af na 5 minuten. Dat draagt niet bij. Als je daar geen inhoudelijke vragen over gaat stellen en het alleen doet voor de formaliteit, hou het dan kort. En dat mag: die uitkomst biedt de wet.”

Kinderrechter

- Tijdens een requisitoir is het opnieuw belangrijk dat een vertaalslag gemaakt wordt voor een verdachte met een LVB. Dat wil niet zeggen dat je als officier van justitie per se een uitleg dient te geven over alles wat je tijdens de voordracht vertelt en dat alle terminologie per definitie moet worden uitgelegd. Er kan voor worden gekozen om de verdachte te benoemen dat deze bij een ingewikkeld stuk even niet hoeft op te letten. Dat kan geruststellend werken voor iemand met een LVB: het geeft hem of haar de kans om informatie langs zich heen te laten gaan. Bovendien voorkomt het onnodige stress vanwege onbegrip bij de jongere met een LVB. Aan het eind kan dan in eenvoudige taal worden samengevat wat er tijdens het requisitoir is gezegd. Soms is het daarentegen wel mogelijk ook al tijdens het requisitoir te zorgen dat de verdachte begrijpt wat er bedoeld wordt en je rechtstreeks tot de

verdachte te richten. Ook als het requisitoir uitgeschreven is, is het vaak mogelijk enige uitleg te geven gaandeweg.

- Jongeren met een LVB hebben vaak moeite met het begrip ‘voorwaardelijk’. Leg mensen met een LVB in simpele bewoordingen uit wat de voorgestelde voorwaarden voor hen in de praktijk concreet betekenen, helemaal als het er meerdere zijn. Hetzelfde geldt voor het begrip ‘proeftijd’. Bedenk wel dat een dergelijke uitleg tijd kost en alsnog te veel informatie kan bevatten voor de persoon in kwestie. In dat geval schiet je je doel juist voorbij. Indien een advocaat of reclasseringswerker aanwezig is, kan voor een verdere uitleg ook naar hen verwezen worden.

“Een good practice is wanneer officieren de tenlastelegging in jip-en-janneketaal uitleggen. Dus: ‘jij hebt een geel papiertje gehad, daar staat in hele moeilijke woorden dat je schuldig bent aan diefstal met geweld. Wat we eigenlijk bedoelen: jij hebt de telefoon van iemand afgepakt en dat heb je met geweld gedaan. Je hebt een mes bij iemands nek gehouden en dat mag niet. En daar moeten we het over hebben. Daarom ben je hier.’ Geweldig!”

Kinderrechter

Het laatste woord

- Bij jongeren met een LVB is het minstens zo belangrijk als bij gemiddeld begaafde jongeren om hen de mogelijkheid te geven nog iets te zeggen aan het einde van de zitting. Houd er wel rekening mee dat zij dat nog spannender kunnen vinden. Het is ook goed om te benoemen dat het laatste woord wel degelijk meegenomen wordt in de uitspraak, ook al is deze maar kort. Een manier om het laatste woord te intro-

duceren is: ‘Heb je alles kunnen zeggen wat je belangrijk vindt?’ of ‘Zijn er nog dingen die we nog niet hebben besproken?’ Vaak moet dit laatste woord wel een beetje worden ingeperkt, om te voorkomen dat er opnieuw een soort pleidooi volgt.

“Geef iemand met een LVB de kans om te vertellen wat hij belangrijk vindt met betrekking tot wat er is gebeurd of wat er niet is gebeurd. Als iemand echt nog wat op zijn hart heeft en niet de ruimte krijgt dit te delen, zou dat erg jammer zijn.”

Strafrechter

De beslissing

- Voor jongeren met een (vermoedelijke) LVB is prettig wanneer na een zitting meteen een beslissing volgt. Het is wel belangrijk dat zij begrijpen wat de beslissing of het vonnis concreet inhoudt. Hiervoor is het nodig de tijd te nemen, zeker als er geen advocaat aanwezig is bij de zitting. Jongeren met een LVB hebben meer tijd nodig om te verwerken wat er gezegd is. Neem hen dus stapsgewijs mee door de beslissing dat er voldoende bewijs is, de onderbouwing van de straf, en de uiteindelijk opgelegde straf. Veronderstel niet te snel dat wanneer het vonnis is uitgesproken de straf ook meteen is binnengekomen.

“Durf het aan om een beetje kort door de bocht te zijn. Je kunt bijvoorbeeld prima zeggen: ‘Ik vind dat je iemand niet met een honkbalknuppel mag slaan als ‘ie je uitscheldt, dat noemen we mishandeling’. Iemand met een LVB snapt dat ook. Je moet geen onjuiste dingen zeggen, maar het is niet erg als je wat minder volledig juridisch formuleert.”

Strafrechter

- Of het nu een strafzitting, een voorgeleiding, raadkamerzitting of een proforma-zitting met schorsingsvoorwaarden is, het is belangrijk dat voldoende aandacht wordt besteed aan het uitleggen van de voorwaarden: ‘Dit is wat er van je wordt verwacht.’ Het is voor mensen met een LVB vaak lastig om deze voorwaarden te begrijpen en te onthouden, helemaal als het er meerdere naast elkaar zijn. Bij een OM-zitting is het de taak van de officier om te kijken of de voorwaarden helder zijn. Hierbij is het niet voldoende om te vragen of de verdachte de voorwaarden begrepen heeft.

“Wanneer je een voorwaardelijke gevangenisstraf oplegt, kun je dit met handgebaren visualiseren voor de verdachte met een LVB terwijl je zegt: ‘Deze straf leg ik op de plank en als je na 2 jaar niets hebt gedaan, gooi ik hem weg.’ Dat werkt altijd.”

Strafrechter

- Zet iemand aan het denken door hem of haar in eigen woorden uit te laten leggen hoe hij of zij vorm gaat geven aan het naleven van de voorwaarden door controlevragen te stellen: ‘Welke afspraken heb je nou waar je je aan moet houden? Wat houden die in? Wat ga je doen om je aan de afspraken te houden?’ Met name bij een contact- of locatieverbod is het belang-

rijk om concrete voorbeelden te geven van wat wel en niet mag.

“De opgelegde voorwaarden zijn soms voor een normaalbegaafde jongere al niet te begrijpen, laat staan voor iemand met een LVB. Ook worden ze vaak heel gedetailleerd beschreven. Niet onbelangrijk is ook dat het vaak gaat om zeven tot acht voorwaarden in totaal: dat is heel moeilijk te snappen voor een jongere met een LVB.”

Jeugdreclasseringswerker

- Herhaal ook duidelijk wat de consequenties zijn wanneer de persoon zich niet aan de voorwaarden houdt: ‘Als je ... dan ...’ Mensen met een LVB realiseren zich vaak niet dat een taakstraf opgelegd door de rechter bijvoorbeeld kan worden omgezet in een gevangenisstraf. En wanneer geldt dat iemand zich in het verleden al eens niet aan de voorwaarden heeft gehouden en een terugmelding heeft gehad, sta daar dan bij stil en vraag bijvoorbeeld: ‘Wat ga je nu anders doen dan de vorige keer?’

“Ik had een erg vervelend gevoel tijdens de rechtszaak, ik zag mijn moeder huilen. Dat vond ik zo erg. Ik heb toen afstand getekend voor de uitspraak.”

Jeugdige met een LVB



E. INFORMATIE AAN UITVOERENDE INSTANTIE

- Na de zitting is de taak van de officier voltooid. Wel kan het belangrijk zijn erop toe te zien dat het dossier van een verdachte met een (vermoede) LVB de juiste informatie bevat om een onverhoopte volgende keer dat de verdachte voorkomt de betrokkenen meteen duidelijk te maken dat zij

rekening moeten houden met een LVB. Ook kan het goed zijn om de uitvoerende instantie nog eens extra te wijzen op de LVB: op het moment dat hier bij de uitvoering beter rekening mee wordt gehouden, is de kans op herhaling kleiner.

5. Extra informatie?

Instellingen met specifieke kennis van LVB

- De Borg (www.de-borg.nl) is een samenwerkingsverband tussen vier verschillende instellingen met behandelcentra waar expertise is over de behandeling van mensen met een LVB en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problemen.
- Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie (www.kenniscentrum-kjp.nl) maakt wetenschappelijke kennis toegankelijk voor professionals, ouders, jongeren, gemeenten en leerkrachten over onder andere LVB.
- Landelijk kenniscentrum LVB (www.kenniscentrumlvb.nl) heeft tot doel het ontwikkelen, samenbrengen en delen van kennis over de persoonlijke ontwikkeling, opvoedingssituatie en maatschappelijke participatie van mensen met een LVB.
- LFB (www.lfb.nl) is een belangenvereniging door en voor mensen met een verstandelijke beperking.
- MEE (www.mee.nl) is een organisatie met specifieke kennis op het gebied van mensen met een verstandelijke beperking en ondersteunt hen bij vragen over opvoeding en ontwikkelen, leren en werken, samenleven en wonen en regelgeving en geldzaken.
- VGN (www.vgn.nl) is de brancheorganisatie voor aanbieders van zorg- en dienstverlening aan mensen met een handicap.
- VOBC (www.vobc.nu) is het samenwerkingsverband van orthopedagogische behandelcentra voor jeugdigen en jeugdigen en jongvolwassenen met een LVB en ernstige gedragsproblematiek.
- Expertisecentrum William Schrikker (<https://www.williamschrikker.nl/Zorgprofessionals/Expertise-centrum>), onderdeel van de William Schrikker, heeft als doel het delen van opgedane kennis en ontwikkelde expertise voor passende zorg en ondersteuning van kinderen en/of kinderen van ouders met een beperking en ernstige opvoeden- en opgroei problemen.

Aanbevolen literatuur

- Beer, Y. de (2016). *Kompas Licht Verstandelijke Beperking: definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam: SWP.
- Kaal, H. (2013). *Ongewoon moeilijk: Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg*. Den Haag: Boom Lemma.
- Kaal, H.L., Overvest, N. & Boertjes, M. (red.) (2017). *Beperkt in de keten: Mensen met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtketen*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Kaal, H. & De Jong, J.D. (2018). *Kom me horen. 11 Levensverhalen van delinquente jongeren met een LVB*. Amsterdam: Brave New Books.
- Teeuwen, M. (2012). *Verraderlijk gewoon: Licht verstandelijk gehandicapte jeugdigen, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*. Amsterdam: SWP.

Bijlage: Strafzitting hand-out

1. Begin van de zitting

De rechter vertelt wat er gaat gebeuren.

2. Tenlastelegging

De officier van justitie vertelt waar je van verdacht wordt.

3a. Gesprek over het strafbare feit

3b. Gesprek over persoonlijke omstandigheden

Je krijgt vragen en je kunt vertellen. Soms krijgt de reclassering ook vragen.

4. Requisitoir

De officier vertelt welk bewijs er is en welke straf hij eist.

5. Pleidooi

De advocaat gaat in op de verdenking en strafeis.

6. Reageren op elkaar

De officier mag reageren op de officier van justitie. Daarna mag de advocaat nog een keer reageren.

7. Laatste woord

Je kunt vertellen wat je vindt.

8. Uitspraak

De rechter neemt een beslissing, doet een uitspraak en legt de uitspraak uit. Soms vertelt de rechter dat je de uitspraak thuis per post krijgt.



Deze handreiking is onderdeel van een serie handreikingen gemaakt door het lectoraat Licht Verstandelijke Beperking en risicovolgedrag van Hogeschool Leiden.